

INVENTARIS

ARCHIEVEN

**POLDER KLEIN-VRIJENBAN
1811-1960**

door

J.D. van Tuyl

**HOOGHEEMRAADSCHAP VAN DELFLAND
DELFT, 2012**

INHOUD

BLZ.

1.1 INLEIDING

I

1.1. Historisch kader

I

1.1.1. Geologische gesteldheid

I

1.1.2. Naamgeving; ambachtelijke en gemeentelijke indeling

I

1.1.3. Bestuursinrichting

I

1.1.4. Bestuur

III

1.1.5. Personeel

V

1.1.6. Waterkeringen

VI

1.1.7. Regeling van de waterstand

VIII

1.1.7.1 Watergangen

VIII

1.1.7.2. Ontwatering en waterinlating

IX

1.1.8. Wegen

XIII

1.1.8.1. Landwegen

XIII

1.1.8.2 Vaarwegen

XIV

1.1.9. Financiën

XVI

1.1.10. Vervening en droogmaking

XVII

1.1.11. Verstedelijking, ontpoldering en opheffing

XIX

1.2.	Geschiedenis van het archief	XX
1.2.1.	Vorming en bewaring	XX
1.2.2.	Inventarisatie en vernietiging	XX
1.3.	Noten	XXI
1.4.	Geraadpleegde literatuur	XXXI
1.5.	Geraadpleegde archieven en collecties	XXXIII

2.II INVENTARIS 1

Stukken van algemene aard 1

NOTULEN 1

INGEKOMEN EN UITGAANDE STUKKEN 1

Stukken betreffende bijzondere onderwerpen 1

BESTUURSINRICHTING 1

BESTUUR 2

Algemeen 2

Dagelijks bestuur 2

Stemgerechtigde ingelanden 2

HULPMIDDELEN BIJ DE UITVOERING VAN DE TAAK 3

Personeel 3

algemeen 3

secretaris-penningmeester 3

molenaar 3

bode 3

Archief 4

Financiën 4

algemeen	4
belastingen en heffingen	4
vaststelling en heffing van polderomslag	4
- inning en invordering	4
- vrijdom	4
- leggers	5
- kohieren	5
vaststelling en heffing van verlaattgeld	5
eigendom	5
onroerende goederen	5
- overdracht/tenaamstelling	5
- ingebruikgeving	5
- verhuur; verpachting	5
roerende goederen; belegging	5
geldlening	6
begroting en rekening	6
algemeen	6
begroting	6
rekening en bijlagen tot de rekening	6
 UITVOERING VAN DE TAAK	 7
Algemeen	7
Zorg voor waterkeringen	7
toezicht	7
vaststelling van bijzondere keuren	8
schouwvoering	8
verlening van vergunningen	8
- beweiden	8
- bouwsels/installaties	8
- brughoofden (landhoofden)	9
- duiker	9
- kabels	9
- pijpleidingen	9
- schoeiingen/paalconstructies	10
beheer en onderhoud van boezemkaden en polderkaden	10
algemeen	10
kadebewaking	10
Zorg voor water en watergangen	11
toezicht	11
schouwvoering	11
verlening van vergunningen	12
- afdammen	12
- bruggen/brughoofden (landhoofden)	12
- dammen; duikers	12
- dempen/rioleren; graven	12
- lozen	13
- paalconstructies	13
bemoeienis met vergunningverlening door derden (ingelanden)	
aan de Staat der Nederlanden (Rijkswaterstaat)	13
beheer en onderhoud	13
algemeen	13
Korfwatering	13
regeling van de waterstand	13
algemeen	14

peil	15
molen (Klein-Vrijenbanse molen)	15
dammen en duikers	15
bemaling door Polder van Nootdorp	16
Zorg voor wegen	16
landwegen (Brasserskade)	16
vaarwegen (verlaat/schutsluis)	16
BIJLAGE	17
3.III CONCORDANS	18
4.IV INDEX	20

1.I INLEIDING

1.1. Historisch kader

1.1.1. Geologische gesteldheid

Het gebied van de polder bestond in het deel ten westen van de Korfwatering hoofdzakelijk uit stroken klei- en wat laagveengrond en in het deel ten oosten daarvan uit laagveen.¹ Het westelijk deel was relatief vruchtbaar en in gebruik als weide- en hooigebied, het oostelijk deel was onvruchtbaar en feitelijk alleen geschikt voor veenwinning.²

In 1639 meldden schout en gezwoeren van het ambacht Vrijenban dat bij de Dwarskade, de oostgrens van de polder, "cleijne huijskens" stonden 'dije bij arme veenluijden werden bewoont'.³

1.1.2. Naamgeving; ambachtelijke en gemeentelijke indeling

Rond Delft lagen in de middeleeuwen percelen grond waarop voor de bewoners of bezitters geen erfdienstbaarheden (zakelijke rechten of lasten) rustten jegens de graaf van Holland. Zij waren in deze vrijgesteld van de ban(ne), het gezag van het grafelijke rechtsgebied met de daarbij behorende hofdiensten en landhuur. Deze gebieden werden bekend als Vrijenban.⁴ In tegenstelling tot wat de naam polder Klein-Vrijenban suggereert is er geen polder Groot-Vrijenban bekend. Het genoemde Vrijenban was ambachtsgebied, dat echter versnipperd lag rond de stad Delft, onder andere direct ten noordoosten ervan. Binnen dit noordoostelijke deel lag de polder.⁵

In de 16de eeuw staat de polder ook vermeld als "t Vrielant".⁶ Ook de benaming "Vrijenbanse Wip" komt voor, een indicatie voor de aanwezigheid van een wipmolen.⁷

Per 1 juli 1858 hief de provincie Zuid-Holland de ambachten en hun besturen in Delfland op.⁸ De polder ressorteerde van toen af onder de gemeente Vrijenban en na opheffing van die gemeente per 1 januari 1921 onder de gemeente Delft.⁹

1.1.3. Bestuursinrichting

Tot 1843 bestond de polder uit een verveend en een onverveend gedeelte. De opgaven omtrent de exacte grootte van de polder liepen in de 19de eeuw nogal uiteen. Een veenderijstaat van Delfland uit 1819 stelde de totale oppervlakte van de polder wel zeer ruim,

op 280 morgen (= 238 hectaren).¹⁰ Proportioneler is een opgave uit 1848 die uitkomt op 146 hectaren en 23 centiaren.¹¹

Het onverveende deel lag tussen de Korfwatering, de Tweemolentjesvaart, de Brasserskade en de stadsrand van Delft.¹² Genoemde veenderijstaat schrijft het een oppervlakte toe van 40 morgen (= 34 hectaren).¹³ Het kohier van de polderomslag van 1847 en later stelt de grootte van dit polderdeel (ten westen van de Korfwatering) op 60,76,01 hectaren.¹⁴ Ten tijde van de opheffing van de polder bedroeg de hoogte van het gebied ten westen van de Korfwatering tussen de 0,2 en 1,7 meter –NAP.¹⁵

Het verveende deel bestond uit een rechthoekig percelenblok dat tot 1843 deel van de polder uitmaakte en gelegen was tussen de Korfwatering en de Dwarswetering, de Brasserskade en de Tweemolentjesvaart of Lange Watering.¹⁶ Volgens genoemde veenderijstaat had dit blok een oppervlakte van 240 morgen (= 204 hectaren).¹⁷ Een reëlere omvang zal ca. 85 hectaren zijn.¹⁸ Het ging in 1843 over in handen van de Polder van Nootdorp. In 1840 had het bestuur (molenmeesters en achtemannen) van Klein-Vrijenban reeds een overeenkomst gesloten met de Commissie tot Droogmaking der Nootdorpsche Plassen, betreffende waterinlating via duikertjes, overname en bekostiging door die commissie van het overtollig water en peilbeheer en daarbij behorende te maken duikerwerken en omslagheffing. De roerende en onroerende poldereigendommen kwamen in handen van de commissie. In 1843 werden ook afspraken gemaakt over de opstelling van een keur, de administratie van de omslag over het poldergebied en het gebruik van het Nootdorps verlaat.¹⁹ In 1851 werden de afspraken van 1840 en 1843 nog wat verfijnd, uitgebreid en notarieel bekrachtigd. De ontwatering van het onverveende gedeelte van Klein-Vrijenban en de eigendom en het onderhoud van alle daartoe benodigde percelen en werken (zoals molen en polderverlaat, dammen, duikers, waterkeringen, watergangen) gingen over naar de Polder van Nootdorp. Het Nootdorpsse bovenstroomgemaal ontwaterde het gebied.²⁰

De provincie Zuid-Holland bracht in 1856 een algemeen Reglement voor de Polders in Zuid-Holland tot stand. Ter uitvoering daarvan stelde zij in 1859 voor het nog resterende, onverveende polderdeel ten westen van de Korfwatering een bijzonder reglement vast.²¹

In de jaren 1891-1893 had een verlegging plaats van de Delftse Schie naar de Oostsingelgracht van Delft, ter verbetering van de watergemeenschap tussen Rijn en Schie, waarmee de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet tot stand kwam (in eigendom bij de provincie Zuid-Holland). De verlegging doorsneed de polder, zodat een deel ervan ten westen van deze Vliet kwam te liggen, aan de stadsrand. Ook legde de provincie langs de Vliet zware kaden en wegen en dempte de gemeente Delft de Stadssingelgracht, langs de zuidwestrand van de polder, en onttrok daar tevens enkele perceeltjes aan het polderverband. De gracht vormde feitelijk de oostelijke buitensingel van Delft en werd ook wel genoemd Stadsbuitengracht/ Oostsingelgracht/ Noordsingel (na demping bekend als Nieuwe Plantage), waarlangs sinds 1891 de Delftse Vliet (of Delftse Vaart/Schie) zijn beloop kreeg. Deze ontwikkelingen verkleinden het polderterritoir met in totaal ruim vier hectaren.²² Een en ander bracht de provincie ertoe in 1912 het bijzonder reglement te herzien.²³

Een nieuwe reglementswijziging door een volgende ontpoldering had plaats in 1936, toen de gemeente Delft het polderblok ten westen van het Rijn-Schiekanaal, ruim 6 hectaren groot, aan haar territoir toevoegde zodat de grensomschrijving weer werd aangepast. Het blok vormde sinds 1932 geen watergemeenschap meer met het polderdeel ten oosten van het kanaal. Een verbindingsduiker daarmee, onder het kanaal door, was namelijk in dat jaar ten behoeve van de gemeenteriolering aan Delft afgestaan en het oostelijke hoofdrioolgemaal van de gemeente had de bemaling van het blok overgenomen.²⁴

1.1.4. Bestuur

In de 15de eeuw bestonden in het ambacht Vrijenban de bestuurders uit een gekozen achttal, de achtemannen. Voorzover Vrijenban onder gezag van de stad Delft ressorteerde kozen de Delftse poorters vier achtemannen. De vier achtemannen op het platteland werden gekozen door de ingelanden aldaar en benoemden voor de polder twee medebestuurders, de molenmeesters (ambachtsbewaarders). In het ambacht Vrijenban, waarbinnen de polder lag, kozen achtemannen een molenmeester uit een tweetal dat door een aftredende molenmeester was voorgedragen.

De schouw werd gedreven door de achtemannen of de schout en gezworenen van Hof van Delft -Vrijenban had toen nog geen schout- met de ingelanden en molenmeester van de polder over bruggen, sluisjes, dammen, duikers, watergangen en wegen. De schout, als vertegenwoordiger van het openbaar gezag, stelde dan bij geconstateerde overtreding de eis, de gezworenen wezen vonnis.

De molenmeesters behartigden de waterstaatsbelangen van de ingelanden van de polder. Zij droegen de dagelijkse zorg voor een goed functionerende afwatering door middel van molen en deugdelijke waterkeringen en voerden daarover ook de schouw uit. Verder besteedden zij de uitvoering van werken aan die door Delflands hoogheemraden waren opgedragen en zagen zij toe op een ordentelijke uitvoering ervan. Tevens hadden zij een belangrijke financiële taak, namelijk de heffing van polderomslag, ook wel molengeld genoemd, die zij doorgaans gelijk met de ambachtsbelastingen of verpondingen inden.²⁵ Soms machtigde een molenmeester iemand (met toestemming van Delfland) om hem daarin te vervangen, zoals Henrijk Ketels die daartoe in 1558 ene Claes Willemsz. Tapper bereid vond.²⁶

Volgens de molenmeesters van de polder die in 1769 bestuur uitoefenden schouwden zij tot dat jaar niet de watergangen. In dat jaar, naar aanleiding van wateroverlast in het lage deel van de polder, verzochten zij aan Delflands hoogheemraden om daarin te worden betrokken.²⁷ De hoogheemraden legden hun ook deze schouwtaak met ingang van 1769 op.²⁸

De twee molenmeesters waren verplicht aanwezig bij het afhoren van de jaarrekeningen van de polder of bij andere vergaderingen, ten overstaan van achtemannen en ingelanden. Laatstgenoemden hadden er zich in 1562 bij Delflands hoogheemraden over

beklaagd dat met name de achtemannen dan niet kwamen opdagen. Deze besloten daarop molenmeesters en achtemannen die verstek lieten gaan een boete op te leggen als zij niet legitiem waren verhinderd.²⁹

Het molenmeestersambt binnen een Delflandse polder moest door een grondeigenaar of pachter aldaar worden bekleed. Voor Klein-Vrijenban was in 1561 Pieter Beaumont daartoe aangewezen door de ingelanden, voor de tijd van een jaar. Hij was als gasthuismeester vertegenwoordiger van het Oude Gasthuis te Delft, dat land in de polder bezat. Beaumont weigerde echter het ambt te aanvaarden; hij stelde niet persoonlijk pachter of eigenaar van land in de polder te zijn. Hierop daagden de fungerend molenmeester Hendrick Corneliszoon en ingeland Vranck Vranckeszoon hem voor de Vierschaar van Delfland. De hoogheemraden veroordeelden hem in 1562 tot de ambtsaanvaarding en een boete.³⁰ De stad Delft op haar beurt was van mening dat Klein-Vrijenban de jurisdictie van de stad had geschonden door de Delftse poorter Beaumont voor de hoogheemraden te dagen. Delft riep daarom genoemde molenmeester en ingeland voor haar gerecht ter verantwoording. Delfland protesteerde hiertegen en ging in beroep bij het Hof van Holland. Bij vonnis van 1566 stelde het hof het hoogheemraadschap in het gelijk en veroordeelde Delft tot betaling van de proceskosten. De stad ging daarop in beroep bij de Grote Raad van Mechelen, maar die kwam niet tot een uitspraak wegens gebrek aan goede bewijsstukken.³¹

In 1639 dienden landeigenaren/ ingelanden uit het lage polderdeel bij Delflands hoogheemraden een verzoek in om te bepalen dat niet alleen een molenmeester uit het hogere polderdeel ten westen van de Korfwatering, die in de stad Delft woonde en het Oude Gasthuis vertegenwoordigde, zou worden benoemd. Zij wilden ook voor het lagere deel ten oosten van die watering uit hun midden een volger van de "Delftse" molenmeester kiezen nu zij de lage veengebieden daar in eigendom hadden verworven. Deze molenmeester moest hun belangen gaan behartigen, om 'wat beter opsieght te hebben op het laeghe lant ende op het malen', zodat niet bij veel neerslag of waterinlating in het hoge polderdeel hun landen te lijden zouden hebben. Het ene jaar zou er dan een molenmeester voor het hoge polderdeel met een volger uit het lage deel in functie zijn, het andere jaar een molenmeester uit het lage deel en een volger uit het hoge deel. Delfland ging op 3 januari 1640 akkoord.³² Molenmeesters uit het hoge deel bleken echter onvoldoende bereid tot bemaling van de percelen die de laaglanders toebehoorden. De laatsten beklagden zich daarover bij Delflands hoogheemraden en verzochten hun toestemming om ook een afzonderlijke molenmeester voor het lage deel te kiezen.³³ Delfland hield het echter bij een waarschuwing aan de molenmeesters en gasthuismeesters om de belangen van de laaglanders behoorlijk te behartigen.³⁴

Eind 16de eeuw kende het ambacht Vrijenban inmiddels een schout, die belast was met de schouw van waterstaatswerken in de polder. Toen hij in deze enkele jaren nalatig was geweest, dienden de ingelanden daarover een klacht in bij Delfland. De hoogheemraden sommeerden hem zijn verplichtingen terzake na te komen.³⁵

In 1623 blijkt er behalve de genoemde bestuurders in Klein-Vrijenban ook een verlaatmeester werkzaam te zijn.³⁶ Later, sedert 1676, is sprake van (meerdere) verlaatmeesters. Zij hadden de kennelijke taak zorg te dragen voor het onderhoud en gebruik van het polderverlaat. Om daaraan reparaties te laten uitvoeren en het daartoe te laten afdammen vroegen zij vergunning aan de hoogheemraden van Delfland.³⁷ De financiering van de instandhouding ervan was eveneens aan hen toevertrouwd.³⁸

Eind 18de eeuw waren schout en achtemannen van het ambacht Vrijenban belast met het afhoren van de rekening van de molenmeesters.³⁹ In de 19de en 20ste eeuw waren dat voor zowel de verlaatrekeningen als de polderrekeningen de ingelanden.⁴⁰

De stemgerechtigde ingelanden benoemden uit hun midden twee kroosheemraden, zoals bijvoorbeeld in mei 1851.⁴¹ In het bijzonder reglement van de polder, 1859, worden zij gewoon als heemraden aangeduid.⁴²

Na 1841, 10 jaar vóór de afbraak van het polderverlaat (in 1851 of 1852), werden de verlaatmeesters niet meer genoemd.⁴³ Het verlaat raakte in onbruik doordat de ingelanden na 1840 het Nootdorps verlaat konden benutten.⁴⁴

Rond 1850 was er inmiddels niet meer sprake van twee molenmeesters, maar slechts één. Deze werd jaarlijks door de ingelanden gekozen, na afhoring van de polder- of molenrekening.⁴⁵

Als gevolg van de opheffing van de ambachten in Delfland (1858) verdwenen de functie van molenmeester en achteman. Het bijzonder reglement van de polder van 1859 bepaalde dat het bestuur was samengesteld uit drie leden, namelijk een voorzitter en twee bestuursleden, welke laatsten ook wel heemraden werden genoemd.⁴⁶ Als gevolg van de verkleining van het polderterritoir in 1936 bedroeg het aantal stemgerechtigde ingelanden van Klein-Vrijenban in 1940 al geen zeven meer.⁴⁷ Daarom was vanaf toen volgens het Algemeen Reglement voor de Polders in Zuid-Holland een meerhoofdig dagelijks bestuur niet langer legitiem.⁴⁸ De ingelanden kozen sinds dat jaar dan ook slechts één dagelijks bestuurder, een zogenoemde vertegenwoordiger.⁴⁹ Deze situatie zou tot aan de opheffing van de polder in 1960 niet meer veranderen.⁵⁰

1.1.5. Personeel

De polder had een secretaris-penningmeester en een bode in dienst.⁵¹ Tot 1843 was ook een molenaar werkzaam, die naast het bedienen van de molen ook wat klein onderhoudswerk daaraan uitvoerde.⁵² In 1840 echter kwam het polderbestuur met de Commissie tot Droogmaking van de Nootdorpsche Plassen overeen dat de Polder van Nootdorp ook de polderbemaling van het onverveende deel van Klein-Vrijenban ging overnemen.⁵³ Dat gebeurde in 1843, toen de bouw van het bovenstoomgemaal van Nootdorp gereed was gekomen.⁵⁴ Daarmee eindigde het bestaansrecht van de molenaarsfunctie.

1.1.6. Waterkeringen

De noordgrens van de polder was de Brasserskade, in vroeger tijd ook wel Henricuskade, Stadskade of Nootdorpse kade genoemd, sinds 1674 veelal aangeduid als Brasserskade.⁵⁵

Deze waterkering is in het kader van de ontginningen en bijbehorende waterhuishouding rond de middeleeuwse vestiging Delft mogelijk reeds tussen ca. 1170-1215 gelegd, lopend langs onder andere de latere watergang Oude Broekmolensloot. De kade sloot aan op die langs de Kastanjewetering, die de noordwestpunt van de latere polder Klein-Vrijenban raakte, zodat één lange doorlopende kade ontstond, die aan de zuidwestpunt van het latere Sion (een klooster ten noordwesten van Delft) begon en doorliep tot in Nieuweveen (bij Nootdorp en de latere landscheiding met Rijnland). Incidenteel treffen we de Brasserskade dan ook wel eens aan onder de naam Langekade.⁵⁶ Zij diende in eerste instantie om de Delft te beschermen tegen hoge waterstanden in Rijnlands gebied.⁵⁷ Landontginners/-eigenaars onderhielden de kade, totdat de stad Delft zich daar sinds 1469 mee ging belasten. Daarom werd zij ook wel Stadskade of Delf(t)sche kade genoemd.⁵⁸

In 1536 sloot het Delftse stadsbestuur een overeenkomst met de ambachtsbesturen van Hof van Delft en van Vrijenban, waarin het toezegde jaarlijks 18 ponden te gaan bijdragen in de financiering van het kadeonderhoud. De stad had namelijk belang bij een deugdelijke verbinding met Nootdorp en omstreken.⁵⁹

In 1631 kocht bierbrouwer Govert Dircksz. Brasser de kade van de stad Delft, waarschijnlijk als een toepad naar zijn in Nootdorp gelegen buitenverblijf Brassershof. Sindsdien raakte de naam Brasserskade in zwang. In 1674 verkocht Brassers weduwe de kade aan Delft terug.⁶⁰ Als gevolg van zware regenval dreigde de kade medio januari 1764 te overstromen, ondanks regelmatige ophoging ervan door de stad. Delfland besloot daarop ook de molenmeesters van de aangrenzende Oude Broekpolder en Nieuwe Broekpolder aan te zeggen de kade te versterken.⁶¹

Eind 18de eeuw besloot het stadsbestuur de weg te verharderen. Bij de kruising met de Dwarskade liet het een tolheffingspunt met hek plaatsen, zodat Delft met de opbrengst het kadeonderhoud kon financieren. Deze tol werd eerst in 1929 opgeheven.⁶²

De Schiekade vormde de westgrens van de polder en is waarschijnlijk omstreeks 1355 en wat rudimentair aangelegd langs watergang de Schie (die in de middeleeuwen de Delf werd genoemd).⁶³ Een duidelijker gestructureerde, doorlopende kade kwam eind 14de eeuw tot stand toen de Schie tussen Delft en Overschie werd uitgediept en verbreed ter verbetering van de scheepvaartverbinding met de Maas. De stad onderhield de kade.⁶⁴ In 1885 besloot de provincie Zuid-Holland de daarop gelegen weg, alsook een aantal daarin gelegen duikers, in onderhoud te nemen.⁶⁵

In opdracht van de hoogheemraden van Delfland bekaadden enkele ingelanden in 1457 de noordzijde van de Lange Watering, ook wel Nootdorpervaart of Tweemolentjesvaart, en de westzijde van de Dwarswatering. De hierlangs gelegen waterkeringen werden bekend als respectievelijk Vrijenbanse kade, die de zuidgrens van de polder vormde, en de Dwarskade, als oostgrens. Deze laatste vormde ook een verbinding tussen de Vrijenbanse kade en de Brasserskade.⁶⁶

In 1563 vond een proces plaats voor het Hof van Holland, dat door de stad Delft was aangespannen tegen Delfland. Het hoogheemraadschap was in verzet gekomen tegen het storten van afval op de Vrijenbanse kade door het Oude Gasthuis te Delft dat in de polder land aan deze kade bezat, langs de Lange Watering ter hoogte van de Noordmolen en de Zuidmolen van de Polder van Nootdorp. Delft was van mening dat die kade binnen de vrijheid/het rechtsgebied van Delft lag zodat Delfland daar niet zijn bevoegdheid, i.c. schouwrecht, kon laten gelden. Het vonnis van het hof, in 1566, luidde dat Delft zich aan Delflands keur moest onderwerpen. Ook diende de stad de helft van de proceskosten te betalen. Delft ging vervolgens in beroep bij de Grote Raad van Mechelen, maar die kwam niet tot een uitspraak wegens gebrek aan goede bewijsstukken.⁶⁷

De zwakste kade van de polder bleek steeds de Dwarskade. Ruim een eeuw later, in 1756, klaagden eigenaren van land in het oostelijk deel van de polder en de schout van Nootdorp zich bij Delfland over een te lage en met bomen begroeide Dwarskade die daardoor lek en bovendien als voetpad ongeschikt was. Dit leidde eveneens tot een bevel aan de molenmeesters om die kade op te hogen.⁶⁸

Eind januari 1764 had een doorbraak van de kade plaats, zodat er water uit het verveende gebied de Polder van Nootdorp instroomde. Ook de andere kaden van de polder stonden onder druk en waren volgens de landmeter van Delfland ondeugdelijk onderhouden. De molenmeesters van Klein-Vrijenban werden gesommeerd de Dwarskade te versterken met daartoe geschikte aarde.⁶⁹ Toen zij nalatig bleven dit te doen en langsegelegen watergang te dempen besteedde Delfland het werk uit op kosten van de polder.⁷⁰ Ook in 1769-1770 toonde de kade weer gebreken en Delfland moest verveners aan zowel de Nootdorpse als Vrijenbanse zijde ervan manen tot onderhoud.⁷¹ In de jaren 80 en 90 van de 18de eeuw had het kadeonderhoud eveneens Delflands voortdurende aandacht en ontvingen verveners aanschrijvingen, als gevolg van de druk die werd uitgeoefend door water van de uitgeveende percelen.⁷²

De molenmeesters van de polder, alsook schout en ambachtsbewaarders van Vrijenban schouwden de waterkeringen.⁷³ Deze moesten goed worden onderhouden en op hoogte zijn gebracht om het overstromen ervan te vermijden. In 1607 kregen onder andere de molenmeesters van Klein-Vrijenban een gerechtelijke aanzegging van Delfland, na klachten van schout en ambachtsbewaarder van de Polder van Nootdorp, om de Dwarskade en de Vrijenbanse kade weer op voldoende hoogte te doen brengen.⁷⁴ Ook in 1622, 1631, 1652, 1659 en 1749 deed zich een onderhoudsprobleem aan de Vrijenbanse kade voor, waarna

Delflands dijkgraaf en een hoogheemraad de kade in ogenschouw namen na klachten van ambachtsbewaarders en achtemannen van de Polder van Nootdorp.⁷⁵

Eigenaars van de polderkaden waren de ingelanden van de percelen waarover de kaden liepen en sedert 1851 ook de Polder van Nootdorp. Onderhoud, toezicht en beheer van kaden behoorden sindsdien onder andere aan die polder.⁷⁶ De kade langs de Tweemolentjesvaart (voorboezem van het stoomgemaal van Nootdorp) moest door de stad Delft worden onderhouden.⁷⁷

1.1.7. Regeling van de waterstand

1.1.7.1. Watergangen

De Tweemolentjesvaart of Lange Watering, incidenteel ook Nootdorpse Watering, is genoemd naar de twee Nootdorpse watermolens aan weerszijden van deze vaart, ter hoogte van het daarin gelegen sluisje. (De locatie van de Noordmolen is nog zichtbaar in de achthoekige vorm van het latere sluiswachtershuis dat op de fundering ervan is gebouwd.)⁷⁸ De vaart diende als uitwatering van de Polder van Nootdorp op de Delftse Stadssingelgracht en moest tot 1514 alleen door het ambacht Nootdorp worden onderhouden. Delflands hoogheemraden bepaalden in dat jaar dat voortaan de bekostiging van het onderhoud van deze watergang en de daarin gelegen windassen tevens voor alle Delflandse gebruikers ervan zou gaan gelden, zoals vervoerders van turf en veeteeltproducten; zij moesten tol gaan betalen. Met ingang van 1525 gold dit ook voor gebruikers van de watergang die buiten Delflands gebied waren gevestigd.⁷⁹

Inzake het onderhoud van watergangen zoals baggeren en krozen kwamen de molenmeesters diverse malen, bijvoorbeeld in 1638, in conflict met de bestuurders van de Polder van Nootdorp.⁸⁰

De Korfwatering, gelegen tussen de Brasserskade en de Tweemolentjesvaart, scheidde het onverveende gedeelte ten westen van die watering van het verveende gedeelte ten oosten ervan. Haaks erop lag de molensloot die met deze watering in verbinding stond, zodat de Klein-Vrijenbanse molen er overtollig water aan kon onttrekken om het via de Delftse stadsbuitengracht af te voeren naar de Schieboezem.⁸¹

Over de watergangen lagen enkele bruggen. De afstand tussen de brughoofden in de kaden aan weerszijden van een watergang mocht aan de bovenzijde van de hoofden niet breder zijn dan zeven voeten (2,20 meter) en aan de onderzijde ervan niet breder dan vijf voeten (1,57 meter).⁸² Die breedte was echter toch problematisch wegens de doorvaart van turfschuitjes. De passageruimte tussen de brughoofden bleek 'seer naauw' zodat verveners 'met hunne schuiften in 't geheel niet kunnen passeeren', in strijd met Delflands keur. Zij verzochten

Delfland in 1759 deze te doen maken op acht voeten (= 2,51 meter).⁸³ Na de molenmeesters van de polder hierover gehoord te hebben keurden de hoogheemraden het verzoek goed, waarbij zij toezegden de brugeigenaren te sommeren om de ruimte tussen de bovenzijden van de brughoofden te verbreden naar acht voeten, overeenkomstig de geldende keur.⁸⁴ Het onderhoud van de brug in de kade gelegen langs de Delftse Stadssingelgracht (Delftse Schie) over de uitwatering van de Klein-Vrijenbanse molen daarin behoorde aan de stad Delft.⁸⁵

Bij nalatigheid in onderhoud van watergangen door ingelanden besteedde Delfland het werk op hun kosten uit.⁸⁶

In 1803-1804 stelde het departementaal bestuur van Holland reglementen voor plattelandsgemeenten vast. Voor gemeente Hof van Delft was bepaald dat die de watergangen in het ambacht Vrijenban moest schouwen.⁸⁷

De gewone polderwatergangen (perceelslootjes) moesten door de aangelande perceeleigenaren worden onderhouden.⁸⁸ Nalatigen werden door de molenmeester beboet en bij weigering van betaling door hem voor Delflands hoogheemraden gedaagd, zoals bijvoorbeeld in 1815 Willem Overvoorden overkwam.⁸⁹

Hoofdwatergangen waren de Korfwatering, de molensloot tussen de Korfwatering en Vlietkade, de sloten langs beide zijden van de Vlietkade, de sloot langs de oostrand van het polderdeel dat in 1891 aan de westzijde van de Vliet kwam te liggen en de sloot langs de Brasserskade.⁹⁰ Het onderhoud van de watergangen kwam ten laste van de eigenaren van de daarlangs gelegen landen, met uitzondering van de zogenoemde tochtsloten Korfwatering en Oude Molentocht door voor rekening van het polderbestuur lagen.⁹¹

In 1950 stelden de ingelanden het peil in de watergangen vast op 2.20 meter –NAP.⁹²

1.1.7.2. Ontwatering en waterinlating

Het onverveende gedeelte van de polder, gelegen tussen de Korfwatering en de Stadssingelgracht of Oostsingelgracht (bij de latere Delftse Schie/Vaart), de Brasserskade en de Tweemolentjesvaart, werd bemalen door de Klein-Vrijenbanse (wip)molen. Deze windwatermolen lag iets ten noorden van de Tweemolentjesvaart, aan een watergang tussen de Korfwatering en de Stadssingelgracht van Delft en maalde het water van dit polderdeel via deze voorboezem (voorwaterloop) op het singelwater uit, dat in verbinding stond met de Delftse Schie/Vliet.⁹³ Op een plattegrondschilderij van de stad Delft met directe omgeving, dat na de stadsbrand van 1536 werd gemaakt, staat de voorboezem van de molen niet ingetekend, alleen nog de Nootdorpervaart (Tweemolentjesvaart). Deze kwam ter hoogte van de Duivelsgatmolen (op de Delftse stadsmuur) uit in de omstreeks 1345 gegraven Stadssingelgracht/Stadsbuitengracht.⁹⁴ Dit toont dat de molen toen nog niet heeft bestaan. In 1556 bestond hij inmiddels wel, namelijk op terrein van het Sint Anna Zusterhuis, blijkens een vergunning van de bestuurders van dit convent aan de molenmeesters van de polder tot

het vergroten van de molenwerf, onder voorwaarde van een jaarlijks door de polder te betalen hogere werfhuur.⁹⁵ In datzelfde jaar verleenden Delflands hoogheemraden eveneens vergunning aan de molenmeesters tot het leggen van een afsluitbare duiker 'inde molenwerff ande westzijde vande voorseijde wipmolen'.⁹⁶

De polder beschikte over een duiker in de Delftweg langs de Delftse Stadssingelgracht om water te spuien, maar bij een hoog boezempeil stroomde dit de polder in. In 1594 kregen de ingelanden van Delfland vergunning tot het aanbrengen van schotdeuren in de duiker die bij hoge waterstand konden worden gesloten.⁹⁷ Bij ingelanden van het hogere gedeelte van de polder, ten westen van de Korfwatering, bestond behoefte tot het verversen van water voor hun percelen. Om echter het afstromen van water uit het hoge naar het lage deel tegen te gaan verzochten de molenmeesters Delfland in 1769 toestemming om de onderhoudsplichtigen opdracht te geven de sloten in het hoge deel uit te diepen alsook daarin gelegen keerdammetjes te verhogen.⁹⁸ De hoogheemraden vergunden dit; zij stelden dat de dammen vier duimen (= ruim 10 centimeter) boven het water moesten uitsteken en dat een particuliere inlaatduiker ten behoeve van waterverversing in het hoge polderdeel van een schuif moest worden voorzien.⁹⁹ Ook in 1784 maanden de hoogheemraden enkele ingelanden om in hun inlaatduiker in de kade langs de Stadssingelgracht een schuif met slot aan te brengen, waarvan zij de sleutel aan Delflands bode in bewaring dienden te geven.¹⁰⁰

Door de Brasserskade lagen in de 19de eeuw eveneens duikers, één ten laste van het polderbestuur en één ten laste een aanwonende particuliere landeigenaar. Ook door de scheidingskade langs de Korfwatering, die de Commissie tot Droogmaking van de Nootdorpsche plassen had laten aanleggen (wegens overname in 1843 door Polder van Nootdorp van het verveende deel van Klein-Vrijenban), liep een duiker. Deze was bij de commissie in onderhoud en diende tot afvoer van water vanuit het hoge deel van de polder naar het stoomgemaal van de Polder van Nootdorp, in het droogmaakte deel van Klein-Vrijenban.¹⁰¹

Doordat de polder erg gevoelig bleek voor wateroverlast waren zowel Delfland als de polderbestuurders alert op calamiteiten. De laatsten kregen bijvoorbeeld in 1811, 1827, 1861 en 1870 vergunning tot het repareren van een lekkende inlaatduiker voor water uit de Delftse Vliet (gracht), gelegen door de Delftse straatweg, waartoe in de Vliet tijdelijk een puntdam moest worden gelegd.¹⁰²

De molenmeesters schouwden de molen. Gebreken eraan moesten zij signaleren en doen verhelpen.¹⁰³

Als gevolg van de uitvening kwam in de 18de eeuw steeds meer land onder water te staan, zodat Delfland de molenmeester eens vergunde om gedurende een maand dag en nacht overtollig water uit te malen naar de Schie.¹⁰⁴ Problematisch was daarbij de geringe mogelijkheid van de vrij lage wipmolen tot een goede windvang door bomen en bouwsels. De molenmeesters verzochten dijkgraaf en hoogheemraden bijvoorbeeld in 1727 om ene Dirck van Watteringen te verbieden een huis te bouwen dat huns inziens te dicht bij de molen kwam te staan.¹⁰⁵ Bomen langs de Stadssingelgracht vormden in 1756 een belemmering voor de

windvang, zodat molenmeesters en ingelanden Delfland verzochten om de bomen te doen verwijderen.¹⁰⁶

Grootschalige reparaties of calamiteiten aan de molen lijken sinds de bouw ervan niet te hebben plaatsgehad. Een molenmeester liet in 1674 scheprad en krimp vernieuwen.¹⁰⁷ Ook in 1829 lieten molenmeesters reparaties aan de krimp uitvoeren, voor welke gelegenheid Delfland vergunning verleende tot het tijdelijk afdammen van de molensloot.¹⁰⁸ Aannemers en de molenaar voerden periodiek eenvoudige onderhoudswerkzaamheden uit.¹⁰⁹

In mei 1840 sloot het polderbestuur (molenmeesters en achtemannen) een overeenkomst met de Commissie tot droogmaking van de Nootdorpsche plassen inzake de bemaling door Nootdorp van de polder Klein-Vrijenban. Dit had tot gevolg dat de Klein-Vrijenbanse molen het overtollige water niet meer zou uitmalen op de Stadssingelgracht. Het moest worden afgevoerd naar het uitgeveende droog te maken polderdeel ten oosten van de Korfwatering, door het te bouwen bovenstoomgemaal van de Polder van Nootdorp, dat te zijner tijd de bemaling van polder Klein-Vrijenban ging overnemen. De poldermolen zou daarom buiten gebruik gesteld en volgens de molenmeesters reeds vóór 1 november 1841 afgebroken worden. Tevens verviel daarmee de noodzaak tot het uitdiepen van de voorwaterloop (voorboezem) tussen molen en Stadssingelgracht.¹¹⁰ Delfland verleende de molenmeesters vergunning terzake.¹¹¹ Het duurde echter nog tot 1851 of 1852 voordat de molen en het naastgelegen Klein-Vrijenbans verlaat werden afgebroken, omdat de bouw van genoemd gemaal eind 1841 nog niet was voltooid.¹¹² Tevens kwam het polderbestuur met de commissie overeen dat de Polder van Nootdorp niet alleen de eigendom en de bemaling van het verveende deel van Klein-Vrijenban ging overnemen, maar dat ook een groot aantal eigendommen en de bemaling van het onverveende deel, ten westen van de Korfwatering dus, in handen van Nootdorp zou overgaan.¹¹³ Dat werd geëffectueerd in 1843, toen de bouw van het bovenstoomgemaal van Nootdorp gereed was gekomen. Krachtens genoemde overeenkomsten kreeg Nootdorp de eigendom en het onderhoud toegespeeld van alle voor de ontwatering benodigde percelen en werken, zoals dammen, duikers en watergangen. De ingelanden mochten gebruik gaan maken van het Nootdorpsse verlaat.¹¹⁴ In 1851 lieten de polderbesturen van Klein-Vrijenban en Nootdorp de akkoorden van 1840 en 1843 notarieel bekrachtigen.¹¹⁵

Ter bemaling van zijn gebied benutte Klein-Vrijenban dus met ingang van 1843 één van de beide stoomgemalen van de Polder van Nootdorp, het bovengemaal waar het polderwater naartoe gezogen werd via een duiker, gelegen door het zuidelijk einde van de langs de Korfwatering gelegde scheidingsdijk met Nootdorp (aan Nootdorps zijde), bij de Tweemolentjesvaart ter hoogte van de Noordmolen van Nootdorp. Deze duiker was bij Nootdorp in onderhoud.¹¹⁶ Delfland had aan het bestuur van de Polder van Nootdorp in 1841 vergunning voor de gemaalbouw verleend en eind 1842 was die voltooid.¹¹⁷ Het gemaal lag aan Nootdorps binnenboezem, de Tweemolentjesvaart, halverwege het Nootdorpsse verlaat en de Nieuwe Nootdorpsse molen. Het sloeg het water van de droogmaking uit op de reeds

bestaande voorboezem van die molen (en tevens van het latere bovenstoomgemaal van Nootdorp).¹¹⁸ Vandaaruit werd het water naar genoemde grondduiker gevoerd aan het uiteinde van de Korfwatering. De duiker met een diameter van 30 centimeters, bij het polderbestuur van Klein-Vrijenban in onderhoud en bediend door de molenaar van de ernaast gelegen Nootdorpse Noordmolen, liep vervolgens onder genoemde voorboezem door en verbond zo de Korfwatering met de Tweemolentjesvaart direct ten oosten van het Nootdorpse verlaat. Deze vaart voerde het water naar de Delftse Schie.¹¹⁹ De ingelanden van Klein-Vrijenban lieten in 1942 de duiker verlengen tot aan de binnenzijde van de vleugel van de Nootdorpse verlaatkolk.¹²⁰

Aan de stijl van de duiker was het waterpeilmerk (peilbout) van de polder bevestigd.¹²¹

Als vergoeding voor de bemaling en andere waterhuishoudelijke faciliteiten betaalde het polderbestuur van Klein-Vrijenban aan de Polder van Nootdorp een eenmalig bedrag van f. 850,64,- en een jaarlijks te voldoene retributie van f. 212,66,- (f. 3,50,- per hectare), over zowel het (naar Nootdorp overgegangene) drooggemaakte percelenblok ten oosten van de Korfwatering als over het nog resterende (onverveende) poldergebied ten westen daarvan, over een totale oppervlakte van 60,76,01 hectare.¹²²

Als gevolg van de verlegging van de Delftse Schie naar de oostrand van Delft, ter verbetering van de watergemeenschap tussen Rijn en Schie (tussen 1891-1893), kwam de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet tot stand.¹²³ Hiermee raakte de polder doorsneden. Een deel kwam ten westen van deze Vliet te liggen (die bij de provincie Zuid-Holland in eigendom was) aan de rand van Delft.

Door de aanleg van de Vliet en daarlangs gelegen provinciale straatwegen, alsook wegens het buiten polderverband raken van enkele perceeltjes bij de stadsrand achtte Klein-Vrijenbans bestuur het polderterritoir zodanig verkleind, met in totaal ruim vier hectaren, dat het ertoe overging om genoemde retributie aan Nootdorp geleidelijk te verlagen zonder het bestuur van die polder daarin officieel te kennen.... Dat bestuur zag de aanpassingen als een inbreuk op het bepaalde in de overeenkomst van 1851 en bleef vasthouden aan de daarin genoemde jaarlijkse vergoeding van f. 212,66,-. Het verweet Klein-Vrijenban niet officieel op de hoogte te zijn gesteld, dat het niet alleen voor de bemaling kosten had moeten maken maar ook voor de daartoe benodigde watergangen en duikers en dat een verkleining van Klein-Vrijenbans gebied in deze niet ter zake deed. In 1912 nog had de provincie een wijziging van het bijzonder reglement van Klein-Vrijenban goedgekeurd waarin een nieuwe polderbegrenzing was vastgesteld, alsook een door de polder verschuldigde jaarretributie van f. 203,94½,-. Klein-Vrijenbans bestuur meende overigens door de voortgaande polderverkleiningen zelfs recht te kunnen doen gelden op een nog lager retributiebedrag.

In 1913 riep het de provincie te hulp als arbiter. Deze bepaalde echter dat Klein-Vrijenban zich diende te houden aan het bedrag zoals dat in het reglement van 1912 was vastgesteld.¹²⁴

De watergemeenschap van het polderblokje ten westen van de Vliet was via een in 1891 gelegde 51 meter lange ijzeren grondduiker onder dit kanaal door in verbinding blijven

staan met het polderdeel ten oosten van de Vliet. De duikerdiameter bedroeg 80 centimeters.¹²⁵

In het kader van de uitvoering van stedelijke rioleringswerken door de gemeente Delft sloot het polderbestuur in 1932 met Delft een overeenkomst waarbij het de gebruiksrechten van deze duiker, in eigendom bij de provincie Zuid-Holland, aan de gemeente afstond. Tevens werd daarbij bepaald dat de gemeente zou zorgen voor een door het polderbestuur gewenste waterstand in genoemd westelijk deel. Daartoe bouwde zij een overstort- en pompvoorziening in haar hoofdrioolgemaal, zodat zij bij een te hoog peil water naar een rioolkelder kon pompen.¹²⁶ Ook plaatste de gemeente een afsluitbare duiker met een diameter van 20 centimeters tot inlating van water in de poldergedeelten ten oosten en ten westen van het kanaal, gelegen ca. 100 meters ten zuidoosten van de in 1929 gelegde Reineveldbrug over het kanaal en genoemde grondduiker van 1891.¹²⁷ Delft droeg die na de aanleg ervan in beheer en onderhoud aan de polder over.¹²⁸

Om vanuit de Delftse Schie (Vliet) water in de polder te kunnen laten gebruikte het polderbestuur een inlaatduiker door de erlangs gelegen kade, iets ten noorden van de Lepelbrug. Hij was bij het bestuur in onderhoud.¹²⁹

Nadat de provincie de Vliet had aangelegd, liet het bestuur de nog bestaande voorwaterloop van de gesloopte molen in verbinding brengen met het polderwater. Aan het einde van die boezem werd ter inlating van water nog een duiker door de Vlietkade gelegd, die bij het Sint Joris Gasthuis in onderhoud kwam.¹³⁰

In oktober 1927 liet het bestuur van de Polder van Nootdorp de stoommachine in het bovengemaal vervangen door een elektrische bemalingsinstallatie met centrifugaalpomp, waarvoor Delfland achteraf vergunning verleende.¹³¹

1.1.8. Wegen

1.1.8.1. Landwegen

In 1803-1804 stelde het departementaal bestuur van Holland reglementen voor plattelands-gemeenten vast. Voor gemeente Hof van Delft was bepaald dat die de wegen in Vrijenban moest schouwen.¹³²

Het onderhoud van de Brasserskade als weg viel toe aan de gemeente Delft.¹³³ Het onderhoud van de wegjes en voetpaden over de kaden (bijv. de Vrijenbanse kade en de Dwarskade) kwam doorgaans ten laste van de eigenaren van de kaden waarover de wegjes liepen.¹³⁴

1.1.8.2. Vaarwegen

Het vervoer van turf vanuit de polder naar de nabijgelegen stad Delft via de Schie maakte dat de watergangen in de polder gemakkelijk en intensief konden worden bevaren.

Dat betrof veelal de wat bredere watergangen.¹³⁵ De bekendste is de Tweemolentjesvaart, ook wel Nootdorpse vaart, die vóór de 19de eeuw Lange Watering heette.¹³⁶ De vaart moet reeds tussen 1150 en 1200 zijn gegraven vanuit de Kolk, die toen de oostelijke begrenzing van Delft vormde, waarschijnlijk om turf en landbouwproducten vanuit Nootdorps gebied te transporteren naar Delft en om water van de landbouwgronden af te voeren. Tot in de jaren vijftig van de 20ste eeuw vervoerden tuinders uit Nootdorp er hun waren over naar de veiling in Delft.¹³⁷

Het Nootdorpse verlaat lag in een afsluitbare dam in de Tweemolentjesvaart tegen de zuidoosthoek van de polder, bij het snijpunt van die vaart met de Korfwatering, tussen de twee Oude Nootdorpse molens in.¹³⁸

Het Klein-Vrijenbanse verlaat lag in de watergang tussen de Korfwatering en de Stadssingelgracht/Delftse Schie (Vliet) en is op de kaart van Kruikius vermeld als 't verlaet.¹³⁹ Toch wordt de betrokken voorziening in oudere stukken zo niet genoemd. In 1557 kregen de kleine particuliere eigenaren (ingelanden) van veenpercelen ten oosten van de Korfwatering van Delflands hoogheemraden namelijk vergunning tot het leggen van een overtoom of windas, in een strook land pal naast de (Klein-)Vrijenbanse molen en in eigendom bij de Delftse Heilige Geest- en Gasthuismeesters. Een overtoom was een mechaniek, bevestigd boven een dubbel, aan weerszijden van een dam, kade of oever gelegen hellend houten vlak waarop rollen waren bevestigd om een schip daaroverheen te takelen met een touw of ketting van de ene watergang naar de andere. (Dit is dus niet hetzelfde als een verlaat of schutsluis.) Via de overtoom wilden de verveners vanaf de Delftse Stadssingelgracht met schuiten aarde vervoeren naar de uitgeveende percelen, die door hun lage nivenau onder water kwamen te staan. Met deze aarde wilden zij de percelen weer op hoogte brengen, vruchtbaar maken en daartoe met de overtoom de schuiten overhevelen.¹⁴⁰ De verveners raakten hierdoor echter in conflict met de meesters. De laatsten vreesden schade aan hun grasland en slootkaden en waren bovendien van mening dat de kosten van de overtoom ten onrechte over de gehele polder zouden worden omgeslagen. Een omslag zou volgens hen alleen moeten gelden voor het veenlandgebied, ten oosten van de Korfwatering dus. De hoogheemraden begaven zich op 31 oktober 1558 naar de locatie waar de overtoom was gepland. Zij stelden de verveners in 1560 in het gelijk en de aanleg ervan ging door.¹⁴¹

In 1590 kregen de ingelanden/verveners uit het lage deel binnen de polder (ten oosten van de Korfwatering) geen toestemming meer van Nootdorps autoriteiten om van het verlaat in de Tweemolentjesvaart gebruik te maken voor vervoer van hun goederen (waaronder turf) naar en van Delft. Nootdorp was van mening dat Klein-Vrijenban nu het zelf al sinds 1557 recht op een eigen overtoom bezat dan ook maar van die voorziening gebruik moest maken. De verveners konden zo met hun schuitjes naar Delft varen om daar hun waar

aan de man te brengen en poortarde uit de stad te voeren om het uitgeveende land weer dicht te gooien en vruchtbaar te maken. Daartoe moesten de watergangen in de polder worden uitgebaggerd en geschikt gemaakt voor turfscheepjes. De ingelanden meenden dat nagenoeg alle baggerwerken op kosten van de polder dienden te gebeuren. De molenmeester en volger van Klein-Vrijenban waren het daar niet mee eens en meenden dat dit slechts voor een deel het geval mocht zijn, op grond van Delflands keur 'ende zeeckere accord vande gemeene ingelanden' van 10 mei 1566. Delfland hoorde de partijen terzake en bepaalde dat het uitbaggeren van enkele watergangen binnen Klein-Vrijenbans gebied op kosten van de polder moest gebeuren, namelijk de molensloot vanaf de molen tot de Dwarskade en de daarlangs lopende watering tot aan de Delf(t)sche of Langekade (later bekend als Brasserskade). Het baggeren van de overige watergangen kwam dus voor rekening van de ingelanden (verveners).¹⁴²

Om een gerieflijker vervoer via de gebaggerde watergangen te realiseren waren de ingelanden uit de lage polder bovendien van mening dat er bij de Klein-Vrijenbanse molen twee verlaten wenselijk waren -feitelijk zal een sluis met twee deuren bedoeld zijn- en zij vroegen Delfland erin te bewilligen dat de kosten daarvan over alle ingelanden zouden worden omgeslagen. Deze aanvragers stelden dat zij namelijk eerder zelf ook hadden bijgedragen in het leggen van een (inlaat)duiker onder de Delftweg, ten behoeve van de ingelanden in het hogere polderdeel (ten westen van de Korfwatering), ondanks de wateroverlast die zijzelf daarvan hadden ondervonden. De ingelanden uit de hoge polder wezen het verzoek af en waren van mening dat de bestaande voorziening voldeed. Delfland besloot de hoogheemraad Abraham van Almonde op de geplande locatie van de gewraakte overtoom "inspectie oculaer" (persoonlijke visuele inspectie) te laten doen. Hij kwam tot de conclusie dat de overtoom voor scheepstransporten "grootte onbequamheijt" aantoonde. De hoogheemraden verleenden in 1591 de aanvragers uit de benedenpolder vergunning tot het vervangen van de overtoom door een verlaat bij de molen, grotendeels op hun eigen kosten. Betaling van schade- en onderhoudskosten zou komen ten laste van hen die in de toekomst van het verlaat gebruik wilden gaan maken en zou afhankelijk zijn van de hoeveelheid land waarover zij omslag betaalden. De ingelanden uit de bovenpolder moesten echter eveneens bijdragen in de kosten van de aanleg, zoals de "laaglanders" dit eerder hadden moeten ten aanzien van bovengenoemde duiker onder de Delftweg.¹⁴³

Al spoedig na ingebruikneming van het verlaat werden de ingelanden geconfronteerd met turfvervoerders van buiten de polder, die daar met hun schepen door onbehouwen gedrag schade aan veroorzaakten. In 1593 verzochten zij Delfland in te grijpen. De hoogheemraden stelden een instructie voor gebruik van het verlaat op, waarbij het onder andere turfvervoerders van buiten de polder werd verboden om er gebruik van te maken, op straffe van een boete van drie ponden. Ingelanden die bij doorvaart schade veroorzaakten dienden de kosten daarvan te betalen.¹⁴⁴ Ook kregen diverse "buijtegelande persone vande polder van Vrijenbant" (bedoeld is dan: zij die geen verveners waren en geen turf vervoerden) in 1623

de aanzegging van een verbod om door het polderverlaat te varen, op straffe van een boete van drie guldens.¹⁴⁵

Met enige regelmaat moest er onderhoud aan het verlaat worden verricht zoals vernieuwing van de stijlen van de verlaatdeuren of van de deuren zelf.¹⁴⁶ Ook ondiepten in de vaarsloten, te lage of smalle brugges, bijvoorbeeld aan de Korfwatering, vormden met enige regelmaat ongemakken voor het passeren van hooi- en turfschuitjes. Regelmatig deden ingelanden een beroep op de verordenende bevoegdheid van de hoogheemraden om in een oplossing te voorzien. Dat betekende doorgaans: vonnis te vellen met betrekking tot financieringsplicht voor het uitvoeren van de nodige werken of het graven van nieuwe vaarsloten. De hoogheemraden handhaafden bijvoorbeeld in 1594 de onderhoudsplicht aan genoemde watergang en bruggen voor die ingelanden die daar tot dan toe steeds mee belast waren geweest. Soms leidden conflicten tot een rechtsgang naar het Hof van Holland. In 1604 eiste ene Gerrit Janszoon van Cornelis Henrickszoon een bijdrage in de kosten voor bagger- en brugwerken en het graven van een nieuwe vaarsloot. Cornelis weigerde omdat hij er volgens zijn advocaat geen gebruik van maakte. Gerrit legde de zaak aan de hoogheemraden voor maar hij werd niet in het gelijk gesteld.¹⁴⁷

Krachtens een overeenkomst van het polderbestuur met de Commissie tot Droogmaking van de Nootdorpsche Plassen in 1840 mochten de ingelanden van de polder gebruik gaan maken van het Nootdorpse verlaat.¹⁴⁸ Hierdoor raakte het Vrijenbanse polderverlaat in onbruik en het werd in 1851 of 1852 afgebroken.¹⁴⁹

1.1.9. Financiën

De ingelanden van de polder waren drie soorten omslag verschuldigd, geïnd door de molenmeesters (ambachtsbewaarders). Het betrof de algemene polderomslag of het molengeld, het verlaatgeld dat werd benut voor de instandhouding van het polderverlaat (sluisje naast de Klein-Vrijenbanse molen) en Delflands sluisgeld, de algemene belasting ten behoeve van het hoogheemraadschap.¹⁵⁰ Aan het slot van de molen- of polderrekening werd het per hectare door ingelanden verschuldigde omslagbedrag voor het volgende jaar vastgesteld. Naast inkomsten uit het molengeld inde de gaarder ook geld via verpachting van viswater, verkoop van riet en hout(gewas) en de verhuur van gedeelten polderkade.¹⁵¹

De financiering van de instandhouding van het Vrijenbanse polderverlaat lag in handen van de verlaatmeesters. Zij inden daartoe via hun gaarder de omslag. Aan het slot van de rekening van het verlaatgeld werd het per hectare door ingelanden verschuldigde omslagbedrag voor onderhoud in het volgende jaar vastgesteld. Ook zij trokken inkomsten uit verpachting van viswater en verkoop van houtgewas.¹⁵²

1.1.10. Vervening en droogmaking

De polder bestond uit een onverveend en een verveend gedeelte. Veen werd gebruikt als brandstof door particulieren en industrieën.

Het veen ten westen van de Korfwatering bleef onafgegraven, omdat het te dun en van slechte kwaliteit was.¹⁵³

Naast een onverveend gedeelte maakte tot 1843 ook een verveend rechthoekig percelenblok deel van de polder uit, gelegen tussen de Korfwatering en de Dwarswetering, de Brasserskade en de Tweemolentjesvaart of Lange Watering. Een veenderijstaat uit 1819 stelt dat die een oppervlakte van 240 morgen (= 204 hectaren) besloeg.¹⁵⁴ Toch is dit twijfelachtig, want in een opgave van 1848 wordt de oppervlakte van de totale polder op ruim 146 hectaren gesteld. Deze is dan nog gebaseerd op de situatie van vóór de eigendomsovergang in 1843 van het verveende polderdeel, ten oosten van de Korfwatering, naar de Polder van Nootdorp.¹⁵⁵ Het kohier van de polderomslag van 1847 en later stelt de grootte van het onverveende polderdeel (ten westen van de Korfwatering) op 60,76,01 hectaren.¹⁵⁶ Het verveende zal dus zo'n 85 hectaren hebben omvat.

Dit veel uitgestrektere blok dan het polderdeel ten westen van de Korfwatering bestond na uitvening grotendeels uit veenplassen.¹⁵⁷ Vóór de uitvening moet dit blok een veenpakket van 6 à 7 meters hebben bevat.¹⁵⁸ Het lag na opheffing van de polder tussen de 0,7 en 4,9 meter –NAP.¹⁵⁹

Tussen 1206 en 1215 is het gebied van het latere Klein-Vrijenban reeds in ontginning genomen.¹⁶⁰

Schout, ambachtsbewaarders en achtemannen of schepenen van het ambacht Vrijenban (na 1858 doorgaans gemeentebestuur genoemd) hielden op de vervening in het veld en op de betaling van de afkoopgelden toezicht. Schout en secretaris deden rekening en verantwoording van ontvangsten en uitgaven inzake de afkoopkassen waarin de verschuldigde belastingbedragen ("ongelden") door verveners waren gestort.¹⁶¹ De feitelijke vergunningverlening had plaats door Delfland, omdat dit schap belang had bij een deugdelijk kade- en peilbeheer in het uitgeveende gebied. Sinds 1592 melden Delflands keur- en consentregisters veelvuldig vergunningverlening voor het afgraven van veen (turf) voor verkoop en gebruik als brandstof en het weer "toemaecken" (dichtgooien met poortarde/ stadsafval) van uitgeveend land.¹⁶²

Een turfschuur konden verveners benutten om de gestoken turven op te slaan en te drogen. De hoogheemraden vergunden het plaatsen ervan bijvoorbeeld aan Arij Langeveld, dichtbij de stad Delft.¹⁶³

Illegaal afgraven of baggeren van turf kwam voor, bijvoorbeeld langs de Vrijenbanse kade. De hoogheemraden veroordeelden in 1595 daarvoor ene IJsbrant IJsbrantszoon van Haeren tot een boete.¹⁶⁴ Hetzelfde overkwam in 1692 Cornelis Huisman.¹⁶⁵

Bij octrooi van 22 augustus 1710 verleenden de Staten van Holland aan de stad Delft octrooi tot droogmaking van het gedeelte van de polder tussen de Korfwatering en Dwarswatering, de Brasserskade en de Vrijenbanse kade. Gedurende 20 jaar zou de polder vrij van belastingen en omslagen zijn. Als uitzondering hierop gold de omslagbetaling aan Delfland, het sluisgeld, in verband met de uitwatering van de droogmaking waardoor Delflands boezemcapaciteit extra zou worden belast.¹⁶⁶ In 1712 was het westelijk deel van dit blok drooggemalen.¹⁶⁷ Rond 1750 was het grootste deel van de polder ten oosten van de Korfwatering, het midden en oostelijk deel van genoemd blok, ook uitgeveend en stond onder water.¹⁶⁸

Over uitgeveend land dat onder water stond konden geen belastingen worden geheven dus ook geen polderomslag. Verveniers moesten daarom de lasten, die de polder na vervening zou gaan mislopen, met een vooraf vastgesteld bedrag afkopen. Deze gelden werden gestort in een afkoopkas en rentegevend belegd. Met de renteopbrengsten kon het polderbestuur alsnog inkomsten verwerven om zijn waterstaatsobjecten te onderhouden.¹⁶⁹

In 1797 gaf Delfland aan schout en municipaliteit (gemeente) van Vrijenban, als beheerders en administrateurs van de afkoopkas, toestemming tot publieke verkoop van enkele nog resterende en door water omstuwde veenpercelen. Voorwaarde was dat de vervening onder scherp toezicht van Delfland zou staan, om waterschade aan kaden te voorkomen, en dat Vrijenban de verkoopopbrengst zou storten in de kas van de polder, zodat hiermee later de droogmaking van het uitgeveende gebied kon worden gefinancierd. De municipaliteit had namelijk geconstateerd dat het vroegere ambachtsbestuur over zeker 100 morgen uitgeveend land geen afkoopgeld had geïncasseerd.¹⁷⁰

Vanaf 1811 tot 1817 bestond genoemde municipaliteit niet meer maar was Vrijenban in het grondgebied van de stad Delft geïntegreerd.¹⁷¹ De afkoopkas stond toen onder beheer van Delft. De heroprichting van gemeente Vrijenban in 1817 was echter aanleiding voor Delft om de hoogheemraden erop te wijzen dat vervening en afkoopbeheer in de polder niet waren gereguleerd. De administrateur van de kas stelde dat 'de verveening aldaar langzamerhand ten einde loopt' en verzocht Delfland tot reglementering over te gaan, omdat 'de weinige veenlieden welke daarin land bezitten voortgaan zonder de bovengemelde afkooppenningen te betalen', waardoor die niet konden worden belegd om de verschuldigde belastingen te voldoen.¹⁷² Schout en gemeentebestuur van Vrijenban stelden vervolgens in 1819 en 1820 een reglement samen op de afkoop van verveende landen in de polder.¹⁷³ Volgens genoemde veenderijstaat van 1819 moest toen nog ca. 20 morgen (= 17 hectaren) worden uitgeveend.¹⁷⁴

In de eerste helft van de 19de eeuw begonnen echter de inkomsten van de stad Delft en van de polders Klein-Vrijenban en Nootdorp uit respectievelijk de grondbelasting en omslagheffing over het gebied nogal terug te lopen, want over onder water staand land werd geen belasting geheven. Ook vormden de veenplassen een bedreiging voor de stad.¹⁷⁵ In 1838 dienden het ambachtsbestuur van Nootdorp en een commissie uit Nootdorps ingelanden een verzoekschrift in bij de koning om octrooi tot droogmaking van de plassen in onder

andere Nootdorp en Vrijenban, omdat zij vreesden dat '....in deze van dag tot dag minder voortbrengende streek ..... in het bijzonder bevestigd zal worden de regel dat werkeloosheid de bron wordt van armoede en zedeloosheid; daar waar de nijverheid nieuwe werkzaamheden vordert daar houdt lediggang en armoede op....'.¹⁷⁶ Bij Koninklijk Besluit van 14 januari 1840 nr. 63 verleende Koning Willem I aan het ambachtsbestuur van Nootdorp en aan een Commissie tot Droogmaking der Nootdorpsche plassen daartoe octrooi voor onder andere de polder Klein-Vrijenban, met toekenning van rijkssubsidie.¹⁷⁷

In mei 1840 sloot het polderbestuur (molenmeesters en achtemannen) een overeenkomst met genoemde commissie, inzake onder andere het ten laste van de commissie brengen van de eigendommen van de polder; dit in het kader van de droogmaking van het uitgeveende polderdeel en de bemaling van de polder als geheel. In 1843 ging het polderbestuur met de commissie daartoe een nader uitgewerkt contract aan. Vanaf toen behoorde het uitgeveende blok feitelijk tot de Polder van Nootdorp en de bepalingen van 1840 en 1843 werden in 1851 bovendien uitvoerig notarieel vastgelegd.¹⁷⁸ Verder verklaarden ook de ingelanden van het uitgeveende deel en te ontwateren deel van Klein-Vrijenban zich in 1843 akkoord met een plan van de commissie, ter verkaveling van hun droog te maken percelen.¹⁷⁹

De droogmaking van de plassen kwam begin 1844 gereed.¹⁸⁰ In 1844-1845 machtigde Delfland de Vrijenbanse gemeenteraad (toen administrateur van de afkoopkas van de polder), schout en ambachtsbewaarders van Vrijenban om ingeschreven/geleende beleggingsbedragen tegen 2½ % Nationale Schuld, die gestort waren in de afkoopkas van de polder, te verkopen en de rente aan de commissie beschikbaar te stellen ter financiering van de droogmakingswerken.¹⁸¹ Sinds 1850 maakten ook twee stemgerechtigde ingelanden en de molenmeester van Klein-Vrijenban van de commissie deel uit.¹⁸²

Ten tijde van de opheffing van de polder berustten er nog afkoopfondsen bij Delfland waarvan de gelden belegd waren in het 2½ % Grootboek der Nationale Schuld, tot waarborg van inkomsten (verschuldigde lasten) ten behoeve van het polderbestuur en van Delfland uit de renteopbrengst van die beleggingen. Na opheffing van de polder verkocht Delfland de Grootboekinschrijvingen en keerde de opbrengsten ervan aan de betrokken lastplichtigen uit.¹⁸³

1.1.11. Verstedelijking, ontpoldering en opheffing

In de jaren na 1950 bouwde de gemeente Delft het westelijke deel van de polder vol met woningen, onder andere ter uitvoering van het uitbreidingsplan Polder Klein-Vrijenban, die werden aangesloten op het gemeentelijke rioleringsstelsel.¹⁸⁴ Geleidelijk viel zo de waterstaatkundige zorg voor de polder op steeds grotere schaal aan de gemeente toe. In 1957 verzocht de gemeente de provincie Zuid-Holland om het resterende deel van de polder op te heffen en onder gemeentelijk bestuur te brengen. In 1958 verklaarde de provincie zich daartoe bereid.

Tevens begon de gemeente onderhandelingen met de Polder van Nootdorp om het grondencomplex van het Sint Joris Gasthuis in Klein-Vrijenban, groot 16 hectaren, onder de bemaling van Nootdorp te brengen. Gemeente en polder sloten in 1959 een overeenkomst terzake, terwijl in datzelfde jaar ook het ontpolderingscontract tussen Delft en polder Klein-Vrijenban zijn beslag kreeg. Laatstgenoemd contract bepaalde dat de gemeente het onderhoud van de Korfwatering, de Oude Molentocht, de verbindingsduiker tussen Korfwatering en binnenboezem van de Polder van Nootdorp in onderhoud moest overnemen van Klein-Vrijenban, almede de eigendom van alle waterstaatkundige werken. Ten tijde van de opheffing van de polder in 1960 bedroeg de oppervlakte nog ca. 49 hectaren.¹⁸⁵

1.2. Geschiedenis van het archief

1.2.1. Vorming en bewaring

Van enige mate van archiefzorg bleek reeds in de 19de eeuw sprake. In 1801 overhandigde Cristina Wijgandt, weduwe van poldergaarder Jan Daniël Mackor, stukken over de periode 1738-1801 aan de nieuwe gaarder Jacob Landmeeter.¹⁸⁶ Deze stond op zijn beurt in 1851 aan de poldersecretaris (A.M. Schagen van Leeuwen) stukken af betreffende de periode 1616-1841.¹⁸⁷ Diverse bescheiden uit deze periode bevonden zich helaas niet meer in het polderarchief en zijn ook in Delflands secretariaearchief niet aangetroffen. De aanschaf door het polderbestuur in 1885 van een kastje tot berging van het archief heeft het op drift raken van stukken kennelijk niet kunnen verhinderen.¹⁸⁸

In het kader van haar besluit tot opheffing van de polder bepaalde de provincie Zuid-Holland in 1959 dat het polderarchief aan het Hoogheemraadschap van Delfland moest worden overgedragen, hetgeen in 1960 plaatshad.¹⁸⁹

1.2.2. Inventarisatie en vernietiging

In 1981 nam bij Delfland archiefmedewerker H.H. Scholtens een voorlopige inventarisatie van het archief ter hand.¹⁹⁰

Bij de bewerking zijn enkele vernietigbare stukken over de periode 1850-1960, waaronder circulaires waarop geen antwoord van het polderbestuur werd verwacht, verwijderd. Op de nummering in de voorlopige inventaris van 1981 is een concordans vervaardigd. Tevens is een index op de eigennamen binnen de archiefbeschrijvingen opgenomen.

1.3. Noten

1. Kaartenverzameling Delfland (KVD), catal.nr. 77; archief polder Klein-Vrijenban (APKV), inv.nr. 93.
2. M.C. van Leeuwen-Canneman, *Aspecten van de waterstaatkundige ontwikkeling in het oostelijk gebied van het Hoogheemraadschap van Delfland in de tweede helft van de vijftiende en in de zestiende eeuw* (z.p. (Delft), 1975) 43, 47.
3. Brief schout enz. aan Delfland 1639, Oud Archief Delfland (OAD), inv.nr. 3847/1.
4. J.J. Raue, *De stad Delft: vorming en ruimtelijke ontwikkeling in de late Middeleeuwen – Interpretatie van 25 jaar binnenstadsonderzoek* (Delft, 1982) 76, afb. 12 (losse kaartbijlage);
J.F. Niermeyer, *Delft en Delfland – hun oorsprong en vroegste geschiedenis* (Leiden, 1944) 46.
5. Raue, *De stad Delft*, 76, afb. 12 (losse kaartbijlage);
gemeente Delft, *Rapport betreffende de begrenzing van het grondgebied van de gemeente Delft* (Delft, 1957) - kaartbijlagen nrs. 1 en 2).
6. Vergunning hoogheemraden windas 4 oktober 1557, OAD, inv.nr. 29 fol. 131-131 vo.
7. Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 22;
M.C. van Leeuwen-Canneman, 'Poldervorming in oostelijk Delfland aan het einde van de middeleeuwen'. *Hollandse Studiën* 12 (Dordrecht, 1982) 89;
vergunning hoogheemraden duiker molenwerf 6 augustus 1556, OAD, inv.nr. 29 fol. 65-65 vo.
8. Besluit van Provinciale Staten van Zuid-Holland 10 november 1857 (bijlage bij Provinciaal Blad van 8/16 december 1857 nr. 114), OAD, inv.nr. 330.
9. Bijzonder reglement 1859, APKV, inv.nr. 6;
C.D. Goudappel e.a., *Genealogische en historische encyclopedie van Delft I* (Delft, 1984) 16.
10. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden -- tabel ... staat .... veenderijen ....Delfland 6 mei 1819, OAD, inv.nr. 115 fol. 206 vo.- 207.
11. M.G. Beijerink, *Statistieke opgaven betreffende den waterstaat van het Hoogheemraadschap van Delfland* (Rotterdam, 1848) 17.
12. L.F. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland II Het vasteland: het Hoogheemraadschap van Delfland* ('s-Gravenhage, 1908) 315, 319.
13. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden -- tabel ... staat .... veenderijen.... Delfland 6 mei 1819, OAD, inv.nr. 115 fol. 206 vo.- 207.
14. Archief polder Klein-Vrijenban (APKV), inv.nr. 35;
Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315, 319.
15. Hoogheemraadschap van Delfland, *Wateraanvoer en waterafvoer in de Polder van Nootdorp* (Delft, 1979), bijlage 8 – hoogtekaart.
16. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315, 319.

17. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden -- tabel ... staat .... veenderijen.... Delfland 6 mei 1819, OAD, inv.nr. 115 fol. 206 vo.- 207.
18. In een opgave van 1848 wordt de oppervlakte van de totale polder op ruim 146 hectaren gesteld. Deze is dan nog gebaseerd op de situatie van vóór de eigendomsovergang in 1843 van het verveende polderdeel, ten oosten van de Korfwatering, naar de Polder van Nootdorp; zie voor deze opgave M.G. Beijerink, *Statistieke opgaven betreffende den waterstaat van het Hoogheemraadschap van Delfland* (Rotterdam, 1848) 17.
Het kohier van de polderomslag van 1847 en later stelt echter de grootte van het onverveende polderdeel (ten westen van de Korfwatering) op 60,76,01 hectaren; zie voor deze kohieren APKV, inv.nr. 35. Het verveende zal dus zo'n 85 hectaren hebben omvat.
19. APKV, inv.nr. 87.
20. APKV, inv.nr. 89.
21. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 319;
Provincie Zuid-Holland, *Algemeen reglement voor de polders in de provincie Zuid-Holland, waardoor wordt verstaan alle waterschappen, uitgezonderd de ambachten en die waterschappen, welke met het beheer over en de zorg voor gemeenschappelijke werken of belangen van verschillende waterschappen belast zijn, of toezigt over anderen uitoefenen* ('s-Gravenhage, 1856);
APKV, inv.nr. 6.
22. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 319-320;
Hoogheemraadschap van Delfland, *Verslagen omtrent den toestand van het Hoogheemraadschap van Delfland en zijne onderdeelen over de dienstjaren 1892-1893* (Delft, 1893-1894), 26, 17;
C. Postma, 'Het Rijn-Schiekanaal 1894'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij van 1813 tot 1914* (Delft, 1992) 68-75;
Nieuw Archief Delfland (NAD), inv.nrs. 8455, 8577;
kaartbijlage bijzonder reglement polder 1859, APKV, inv.nr. 6;
ibidem 1912, Registratuurarchief Delfland (RAD), inv.nr. 11960.
23. APKV, inv.nr. 6;
NAD, inv.nr. 8549.
24. APKV, inv.nr. 7; RAD, inv.nr. 11960. Zie voor de grondduiker ook APKV, inv.nr. 97 en inleidingshoofdstuk Ontwatering en waterinlating.
25. Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 94;
Th.F.J.A. Dolk, *Geschiedenis van het Hoogheemraadschap Delfland* ('s-Gravenhage, 1939) 62;
voorb. schouwvoering kaden: vonnis hoogheemraden 23 november 1607, OAD, fol. 64- 64 vo.
26. OAD, inv.nr. 1322.
27. Notulen hoogheemraden 6 juli 1769, OAD, inv.nr. 72 fol. 122 vo.- 123 vo.
In haar artikel 'Poldervorming in oostelijk Delfland aan het einde van de middeleeuwen' (in *Hollandse Studiën* 12 - Dordrecht 1982, pag. 94) meldt M.C. van Leeuwen-Canneman echter toch dat de molenmeesters van de polders in ambacht Vrijenban o.a. de molentochten schouwden.
28. Notulen hoogheemraden 17 juli 1769, OAD, inv.nr. 72 fol. 131- 132 vo.
29. Besluit hoogheemraden 30 april 1562, OAD, inv.nr. 31 fol. 116 vo.- 117.

30. Vonnis hoogheemraden 30 oktober 1562, OAD, inv.nr.31 fol. 131-132.
31. C. Postma, 'Delft contra Delfland, of de strijd om inspraak'. *De stad Delft : cultuur en maatschappij van 1572 tot 1667 – tekst* (Delft, 1981) 30-31.
32. OAD, inv.nr. 3846/1.
33. OAD, inv.nr. 3846/2.
34. Vonnis hoogheemraden 28 februari 1659, OAD, inv.nr. 1637 fol. 241- 241 vo.
35. Vonnis hoogheemraden 1 juli 1595, OAD, inv.nr. 36 fol. 100- 100 vo., 104 vo.-105.
36. OAD, inv.nr. 3844.
37. Zie bijv. vergunning hoogheemraden van
 22 juli 1676, OAD, inv.nr. 44 fol. 315;
 24 juni 1715, OAD, inv.nr. 52 fol. 255 - 255 vo.;
 7 augustus 1752, OAD, inv.nr. 63 fol. 352 vo;
 7 juli 1808, OAD, inv.nr. 104 fol. 419 vo.;
 4 mei 1816, OAD, inv.nr. 112 fol. 241- 242 vo.;
 7 juli 1825, OAD, inv.nr. 121 fol. 458- 458 vo.;
 22 augustus 1826, OAD, inv.nr. 123 fol. 395- 395 vo.;
 18 april 1833, OAD, inv.nr. 130 fol. 121 vo.
38. APKV, inv.nr. 101.
39. Dolk, *Geschiedenis*, 360.
40. Slot rekeningen, APKV, inv.nrs. 39, 101.
41. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden 12 juni 1851, OAD, inv.nr. 148 fol. 189-191.
42. APKV, inv.nr. 6.
43. Notulen ingelanden 11 juni 1853, APKV, inv.nr. 1;
 rekeningen en verantw. verlaatmeesters, APKV, inv.nr. 101.
44. Overeenkomsten met Commissie Droogmaking Plassen 1840 en 1843, APKV, inv.nr. 87; zie ook inleidingshoofdstukken Ontwatering en waterinlating / Vaarwegen.
45. Bijv. notulen dagelijks bestuur/ingelanden 15 maart 1850, APKV, inv.nr. 1;
 slot molenrekeningen APKV, inv.nr. 39.
46. Bijzonder reglement 1859, APKV, inv.nr. 6.
47. Naamlijsten stemger. ingelanden, APKV, inv.nr. 14.
48. A. Chr. Snel, *Algemeen Reglement voor de Polders in de Provincie Zuid-Holland, met aantekeningen, een alphabetisch register en een aanhangsel* ('s-Gravenhage, 1894, 2^e druk) 14-15, artikel 7.
49. Notulen ingelanden 1 april 1940, APKV, inv.nr. 3.
50. APKV, inv.nr. 12.
51. APKV, inv.nrs. 15-25.

52. Rekening en verantw., APKV, inv.nr. 39.
53. Overeenkomst jaar 1840 art. 1, APKV, inv.nr. 87.
54. Overeenkomst 1843, APKV, inv.nr. 87;
notariële overeenkomst 1851, APKV, inv.nr. 89.
55. C. Spoor, *Kroniek van Nootdorp* (Nootdorp, 1966) 108, 110, 112;
Raue, *De stad Delft*, 97-98, 175.
56. N. Janssen, A. Lammers, *Nootdorp, van veen tot steen : de geografische geschiedenis van Nootdorp* (Nootdorp, 2004) 31;
Raue, *De stad Delft*, 97-98, 175;
P.C.J. van der Krogt, *Straatnamen van Delft : Verklaring van de namen van straten en buurten, grachten en bruggen* (Delft, 2000) 44;
Chr. de Bont, *Delfts water : Tweeduizend jaar bewoning door waterbeheer in het Delftse* (Delft, 2000), 34 afb. 18;
kaartenatlas Delfland 1712, OAD, inv.nr. 726 bladen 13-14;
Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 22.
57. Van der Krogt, *Straatnamen*, 44;
vonnis hoogheemraden 30 november 1590, OAD, inv.nr. 35 fol. 71- 71 vo.
58. Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 54;
vonnis hoogheemraden 30 november 1590, OAD, inv.nr. 35 fol. 71- 71 vo.
59. C. Postma, *Het hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen 1289-1589* (Hilversum, 1989) 324;
overeenkomst Delft en Hof van Delft/Vrijenban 30 juli 1536, OAD, inv.nr. 24 fol. 149-149 vo.
60. Van der Krogt, *Straatnamen*, 44;
Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 54.
61. Besluit hoogheemraden 16 januari 1764, OAD, inv.nr. 69 fol. 174- 175 vo.
62. Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 55.
63. J.P. Winsemius, 'Delft en Hof van Delft'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 - tekst* (Delft, 1979) 10-11;
W.F. Weve, 'Stadspoorten'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 - tekst* (Delft, 1979) 80;
W.F. Weve, 'Stadspoorten'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 - afbeeldingen* (Delft, 1979) 164 ;
D. Wijbenga, *Delft : een verhaal van de stad en haar bewoners I* (Delft, 1984) 30-32;
Niermeyer, *Delft en Delfland*, 17-20, 26.
64. Niermeyer, *Delft en Delfland*, 19, 81;
D.E.H. de Boer, 'Delft omstreeks 1400'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 - tekst* (Delft, 1979) 97.
65. RAD, inv.nr. 15816, gemeente Vrijenban 3de katern.
66. Besluit hoogheemraden 3 augustus 1457, OAD, inv.nr. 3 fol. 92 vo.- 93;
kaartbijlage bijzonder reglement Polder van Nootdorp 1856, OAD, inv.nr. 7202;
kaartbijlage bijzonder reglement Polder van Nootdorp 1948, RAD, inv.nr. 11972;
Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 22;
Van Leeuwen-Canneman, 'Poldervorming', 89;

- Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 31.
67. Postma, 'Delft contra Delfland...', 29-30.
  68. Klachten toestand kade en vonnis hoogheemraden 5 februari 1756, OAD, inv.nrs. 65 fol. 276-280; 3856.
  69. Besluit hoogheemraden 2 februari 1764, OAD, inv.nr. 69 fol. 192- 201 vo.
  70. Besluit hoogheemraden 23 februari 1764, OAD, inv.nr. 69 fol. 248 vo.- 249 vo.
  71. Rapportage/notulen hoogheemraden 2 augustus 1769, 12 maart en 8 augustus 1770, OAD, inv.nr. 72 fol. 136 vo.- 137, fol. 293-294 vo., fol. 371-372 vo.
  72. Zie bijv. notulen/rapportages hoogheemraden van
     7 oktober 1784, OAD, inv.nr. 81 fol. 172 vo. en verder;
     12 november 1787, OAD, inv.nr. 83 fol. 324 vo. e.v.;
     9 augustus 1788, OAD, inv.nr. 84 fol. 137 vo. e.v.;
     23 juli 1794, OAD, inv.nr. 90 fol. 165 vo. e.v.;
     26 augustus 1795, OAD, inv.nr. 91 fol. 255 vo. e.v.;
     3 september 1795, OAD, inv.nr. 91 fol. 266 e.v.;
     14 september 1795, OAD, inv.nr. 91 fol. 283 vo. e.v.
  73. Van Leeuwen-Canneman, 'Poldervorming', 94;
     legger van de wegen, kaden.... ca. 1855, OAD, inv.nr. 7748 fol. 182 vo.- 183.
  74. Vonnis hoogheemraden 23 november 1607, OAD, inv.nr. 38 fol. 64- 64 vo.
  75. Visitatieverslag kade secretaris Delfland, OAD, inv.nr. 41 fol. 273 vo.- 274;
     aanzeggingen dijkgraaf en hoogheemraden, OAD, inv.nrs. 3330/3, 3585, 3843.
  76. Brief aan Delfland 8 mei 1901, APKV, inv.nr. 4;
     APKV, inv.nrs. 51, 89.
  77. APKV, inv.nr. 52.
  78. Van der Krogt, *Straatnamen*, 248;
     Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 71.
  79. Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 55-56.
  80. OAD, inv.nr. 3845.
  81. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315, 319-320;
     kaartenatlas Delfland 1712, OAD, inv.nr. 726 blad 14.
  82. Uitspraak hoogheemraden 30 juni 1563, OAD, inv.nr. 31 fol. 180 vo.- 181.
  83. Verzoek verveners Klein-Vrijenban september 1759, OAD, inv.nr. 67 fol. 104-105.
  84. Vergunning hoogheemraden 17 september 1759, OAD, inv.nr. 67 fol. 108-108 vo.
  85. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden 3 augustus en 2 november 1826, OAD, inv.nr. 123 fol. 374- 374 vo. en 558 vo.
  86. Notulen hoogheemraden 17 juli 1769, OAD, inv.nr. 72 fol. 131- 132 vo.
  87. Dolk, *Geschiedenis*, 364.

88. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 320.
89. Vonnis hoogheemraden 5 januari 1815, OAD, inv.nr. 111 fol. 15 vo.
90. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 320.
91. Algemene keuren, APKV, inv.nr. 49; inv.nrs. 72-78, 86, 91.
92. Peilbesluit ingelanden 1950, APKV, inv.nr. 92.
93. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315, 319;
kaartenatlas Delfland 1712, OAD, inv.nr. 726 blad 14;
kaart plan droogmaking polder Klein-Vrijenban 1767, OAD, inv.nr. 4611;
kaart bijzonder reglement 1859, APKV, inv.nr. 6;
kadastrale plankaart Delfland 1855 - c. 1930, Vrijenban sectie A / Delft sectie N,
inv.nr. K 1357.
94. E.H. ter Kuile, *Delftse Studiën: Een bundel historische opstellen over de stad Delft geschreven door dr. E.H. ter Kuile naar aanleiding van zijn afscheid als hoogleraar in de geschiedenis van de Bouwkunst* (Assen, 1967) 12, 33 rechts onderaan de kaart.
95. Vergunning Zusterhuis 6 augustus 1556, inv.nr. 3839.
96. Vergunning hoogheemraden 6 augustus 1556, OAD, inv.nr. 29 fol. 65-65 vo.
97. Vergunning hoogheemraden 10 september 1594, OAD, inv.nr. 36 fol. 68 vo.
98. Notulen hoogheemraden 6 juli 1769, OAD, inv.nr. 72 fol. 122 vo.- 123 vo.
99. Notulen hoogheemraden 17 juli 1769, OAD, inv.nr. 72 fol. 131- 131 vo.
100. Besluit hoogheemraden 7 oktober 1784, OAD, inv.nr. 81 fol. 172 vo.- 174.
101. Opgave molenmeester polder aan Delfland 31 januari 1843, OAD, inv.nr. 2264/8;
legger van de wegen, kaden.... ca. 1855, OAD, inv.nr. 7748 fol. 182 vo.- 183.
102. Vergunning hoogheemraden 21 februari 1811, OAD, inv.nr. 107 fol. 51 vo.- 52;
idem 3 mei 1827, OAD, inv.nr. 124 fol. 209 vo.;
APKV, inv.nrs. 95-96;
vergunning hoogheemraden 15 augustus 1861, OAD, inv.nr. 7027 fol. 269 vo.-
270;
idem 17 maart 1870 nr. 19, OAD, inv.nr. 7036.
103. Van Leeuwen-Canneman, 'Poldervorming', 94.
104. Vergunning hoogheemraden 1 augustus 1761, OAD, inv.nr. 68 fol. 114 vo.- 115.
105. OAD, inv.nr. 3854. Een uitspraak terzake is niet gevonden.
106. OAD, inv.nr. 3857. Een uitspraak terzake is niet gevonden.
107. OAD, inv.nr. 3852. Een krimp is een ruimte, deel uitmakend van een
molenwaterloop, waarin het molenscheprad ronddraait.
108. Vergunning hoogheemraden 7 augustus 1829, OAD, inv.nr. 126 fol. 218.
109. Akte van aanbesteding 1827, APKV, inv.nr. 95;
rekeningen en verantwoordingen 1828-1841, APKV, inv.nr. 39.

110. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 316-317, 320;
APKV, inv.nrs. 87, 89.
111. Vergunning hoogheemraden 17 juni 1841 nr. 9, OAD, inv.nr. 138.
112. Notulen ingelanden 11 juni 1853, APKV, inv.nr. 1; APKV, inv.nr. 87.
113. Overeenkomst jaar 1840 art. 1, APKV, inv.nr. 87.
114. Overeenkomsten 1840 en 1843, APKV, inv.nr. 87;
notariële overeenkomst 1851, APKV, inv.nr. 89.
115. APKV, inv.nr. 89.
116. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 316-317, 320;
APKV, inv.nrs. 6 (bijzonder reglement met kaartbijlage), 64, 72, 87, 89.
117. Verzoekschrift aannemer aan hoogheemraden, notulen 3 juni 1841 agendanr. 2,
OAD, inv.nr. 138;
vergunning van hoogheemraden, notulen 17 juni 1841 ag.nr. 21, OAD, inv.nr. 138;
brief Commissie tot Droogmaking der Nootdorpsche plassen 12 augustus 1843,
OAD, inv.nr. 4651/3.
118. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 316-317, 319-320.
119. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315-317, 320;
notulen ingelanden 11 juni 1853, APKV, inv.nr. 1;
notulen ingelanden 6 juni 1941, APKV, inv.nr. 3.
120. APKV, inv.nr. 98.
121. Polderkeur 1862 art. 1, APKV, inv.nr. 49;
peilbesluit 1950, APKV, inv.nr. 92.
122. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 320;
APKV, inv.nrs. 87, 89, 99.
123. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 317, 319;
Hoogheemraadschap van Delfland, *Verslagen 1892-1893*, 26, 17;
NAD, inv.nr. 8455;
APKV, inv.nr. 97.
124. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 319-320;
APKV, inv.nrs. 6, 99;
NAD, inv.nr. 8577;
kaartbijlage bijzonder reglement polder Klein-Vrijenban 1912, RAD, inv.nr. 11960.
125. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 319;
NAD, inv.nr. 8455;
kaartbijlage bijzonder reglement polder Klein-Vrijenban 1912, RAD, inv.nr. 11960.
126. APKV, inv.nr. 97;
RAD, inv.nr. 12269.
127. APKV, inv.nrs. 58-59, 97.
128. APKV, inv.nr. 97.

129. APKV, inv.nrs. 64, 95-96.
130. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 320.
131. Vergunning dijkgraaf en hoogheemraden 19 januari 1928 nr. 29, RAD, inv.nr. 13376.
132. Dolk, *Geschiedenis*, 364.
133. APKV, inv.nr. 100.
134. Leggers wegen en voetpaden in Delfland, RAD, inv.nrs. 15815-15818.
135. Zie bijv. OAD, inv.nr. 3853.
136. Kaart plan droogmaking polder Klein-Vrijenban 1767, OAD, inv.nr. 4611;
kaart plan droogmaking Bieslandsche polder 1783, OAD, inv.nr. 4578;
kaart veenlanden polder Klein-Vrijenban c. 1800, OAD, inv.nr. 4615;
A.A. Beekman, *De wateren van Nederland aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven* ('s-Gravenhage, 1948) 150.
137. Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 31;
gemeente Delft, *Tweemolentjesvaart & Nootdorpse plassen : Natuurwandeling* (Delft, 2002) 3.
138. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 311;
Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 55-56.
139. Kaartenatlas Delfland 1712, OAD, inv.nr. 726 blad 14;
kaart plan droogmaking polder Klein-Vrijenban 1767, OAD, inv.nr. 4611.
140. Vergunning hoogheemraden windas of overtoom 4 oktober 1557, OAD, inv.nr. 29 fol. 131-131 vo.;
kaartenatlas Delfland 1712, OAD, inv.nr. 726 blad 14;
Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 320;
Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 48, 50.
141. Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 48;
vonnis hoogheemraden 19 juli 1560, OAD, inv.nr. 30 fol. 136-140;
procesdossier, OAD, inv.nr. 3840.
142. Vonnis hoogheemraden 30 november 1590, OAD, inv.nr. 35 fol. 71- 71 vo.;
vonnis hoogheemraden 22 augustus 1591, OAD, inv.nr. 35 fol. 126 vo. – 128;
Delflands keur 4-5 april/14 mei 1589, OAD, inv.nr. 1564/11 fol. 20 vo.
De vermeende overeenkomst van 10 mei 1566 is niet in de archieven aangetroffen.
143. Vonnis hoogheemraden 22 augustus 1591, OAD, inv.nr. 35 fol. 126 vo. – 128.
Voor melding vervanging van overtoom door verlaat vgl. vonnis hoogheemraden 1 december 1594, OAD, inv.nr. 36 fol. 70.
144. Instructie hoogheemraden verlaatgebruik bij Klein-Vrijenbanse molen 19 juni 1593, OAD, inv.nr. 36 fol. 31.
Vervoersproblemen met verveners van buiten hadden zich eerder, in de jaren 1515 en 1525, voorgedaan rond het gebruik van de windas in de Polder van Nootdorp, in de Lange Watering of Tweemolentjesvaart; zie OAD, inv.nr. 3997.
145. OAD, inv.nr. 3844.
146. Vergunning hoogheemraden van Delfland van

- 22 juli 1676, OAD, inv.nr. 44 fol. 315;
 6 juli 1684, OAD, inv.nr. 47 fol. 170;
 1 oktober 1711, OAD, inv.nr. 51 fol. 316 vo.- 317 vo.;
 24 juni 1715, OAD, inv.nr. 52 fol. 255 - 255 vo.;
 20 juli 1726, OAD, inv.nr. 55 fol. 57 vo.- 58;
 6 augustus 1735, OAD, inv.nr. 57 fol. 451 vo.;
 4 september 1738, OAD, inv.nr. 58 fol. 394- 394 vo.;
 7 augustus 1752, OAD, inv.nr. 63 fol. 352 vo.;
 7 juli 1808, OAD, inv.nr. 104 fol. 419 vo.;
 4 mei 1816, OAD, inv.nr. 112 fol. 241- 242 vo.;
 7 juli 1825, OAD, inv.nr. 121 fol. 458- 458 vo.;
 22 augustus 1826, OAD, inv.nr. 123 fol. 395- 395 vo.;
 18 april 1833, OAD, inv.nr. 130 fol. 121 vo.
147. Vonnis hoogheemraden 1 december 1594, OAD, inv.nr. 36 fol. 70- 71 vo. en 6 november 1604, OAD, inv.nr. 37 fol. 152- 153.
148. Overeenkomst 1840/1843, APKV, inv.nr. 87.
149. Notulen ingelanden 11 juni 1853, APKV, inv.nr. 1.
150. Van Leeuwen-Canneman, *Aspecten*, 30;
 OAD, inv.nr. 1400; APKV, inv.nrs. 35, 39-41, 101.
151. APKV, inv.nr. 39.
152. APKV, inv.nr. 101.
153. Gemeente Delft, *Tweemolentjesvaart*, 5.
154. APKV, inv.nr. 87;
 notulen dijkgraaf en hoogheemraden -- tabel ... staat .... veenderijen.... Delfland 6 mei 1819, OAD, inv.nr. 115 fol. 206 vo.- 207.
155. Beijerink, *Statistieke opgaven*, 17.
156. APKV, inv.nr. 35.
157. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315, 319.
158. De Bont, *Delfts water*, 68.
159. Hoogheemraadschap van Delfland, *Wateraanvoer*, bijlage 8 – hoogtekaart.
160. Janssen, Lammers, *Nootdorp*, 31.
161. OAD, inv.nrs. 1401-1417.
162. Bijv. vergunning hoogheemraden van
 21 maart 1592, OAD, inv.nr. 35 fol. 165 vo.- 166;
 14 januari 1593, OAD, inv.nr. 36 fol. 2 vo.;
 11 augustus 1594, OAD, inv.nr. 36 fol. 69 vo.;
 15 augustus 1598, OAD, inv.nr. 36 fol. 185- 185 vo.;
 12 november 1605, OAD, inv.nr. 37 fol. 186- 186 vo.;
 8 januari 1607, OAD, inv.nr. 38 fol. 34 vo.- 35;
 10 april 1609, OAD, inv.nr. 38 fol. 125 vo.- 126;
 11 juni 1648, OAD, inv.nr. 41 fol. 10-11;
 16 juni 1721, OAD, inv.nr. 54 fol. 31- 31 vo.;
 15 mei 1723, OAD, inv.nr. 54 fol. 193 vo.- 194 vo.;

- 3 juli 1732, OAD, inv.nr. 56 fol. 444 ro. – 445;
 7 juni 1736, OAD, inv.nr. 58 fol. 65;
 3 maart 1808, OAD, inv.nr. 104 fol. 132 vo.- 133;
 22 maart 1810, OAD, inv.nr. 106 fol. 77-79;
 7 juni 1810, OAD, inv.nr. 106 fol. 174-176.
 Zie ook OAD inv.nrs. 1401, 1412.
163. Vergunning hoogheemraden 2 september 1784, OAD, inv.nr. 81 fol. 151- 152 vo.
164. Vonnis hoogheemraden 8 juli 1595, OAD, inv.nr. 36 fol. 100 vo.- 101 vo.
165. Vonnis hoogheemraden 3 januari 1692, OAD, inv.nr. 1656 fol. 31- 31 vo.; zie ook OAD inv.nr. 3842.
166. Adviesbrief Delfland aan Staten van Holland 19 mei 1710, OAD, inv.nr. 51 fol. 211 vo. – 213;
 octrooi Staten van Holland aan stad Delft 22 augustus 1710, OAD, inv.nr. 51 fol. 249 – losse katern;
 OAD, inv.nr. 4609;
 Dolk, *Geschiedenis*, 689;
 Raue, *De stad Delft*, 97.
167. Kaartenatlas Delfland 1712, OAD, inv.nr. 726 blad 14.
168. Gemeente Delft, *Tweemolentjesvaart*, 5.
169. Dolk, *Geschiedenis*, 666-675;
 notulen dijkgraaf en hoogheemraden 23 januari 1817, OAD, inv.nr. 113 fol. 17-20.
170. Besluiten en vergunningen (met kopie-bijlagen) dijkrichter en hoogheemraden 2 februari 1797, OAD, inv.nr. 93 fol. 52 vo.- 56;
 idem 23 maart 1797, fol. 172-174;
 idem 20 april 1797, fol. 220 vo.- 222 vo.;
 inspectieverslag in notulen dijk. en hoogh. 20 september 1798, OAD, inv.nr. 94 fol. 433-434;
 kopie-brief municipaliteit Vrijenban en molen- en verlaatmeester van polder, in notulen dijk. en hoogh. 5 september 1799, OAD, inv.nr. 95 fol. 286- 286 vo.
171. Goudappel e.a., *Encyclopedie Delft I*, 16.
172. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden 23 januari 1817, OAD, inv.nr. 113 fol. 17-20.
173. OAD, inv.nr. 1416.
174. Notulen dijkgraaf en hoogheemraden -- tabel ... staat .... veenderijen.... Delfland 6 mei 1819, OAD, inv.nr. 115 fol. 206 vo.- 207.
175. Gemeente Delft, *Tweemolentjesvaart*, 7.
176. Verzoekschrift Nootdorp, OAD, inv.nr. 4645/1.
177. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315;
 OAD, inv.nr. 4645/5.
178. APKV, inv.nrs. 87, 89;
 OAD, inv.nr. 4645.

179. APKV, inv.nr. 88.
180. Teixeira de Mattos, *De waterkeeringen II*, 315, 319.
181. Besluit hoogheemraden 7 november 1844 nr. 19, OAD, inv.nr. 141 (zie ook notulen dijkgraaf en hoogheemraden 3 oktober 1844 nr. 2);
idem 4 september 1845 nr. 20A, OAD, inv.nr. 142 (zie ook notulen dijkgraaf en hoogheemraden 7 augustus 1845 nr. 6).
182. Notulen dagelijks bestuur en stemgerechtigde ingelanden 15 maart 1850, APKV, inv.nr. 1.
183. RAD, inv.nr. 11306.
184. Gemeente Delft, *Rapport begrenzing*, 32.
185. APKV, inv.nr. 7;
RAD, inv.nr. 11960.
186. OAD, inv.nr. 3863.
187. APKV, inv.nr. 26.
188. Bijlage rekening jaar 1885 nr. 16, APKV, inv.nr. 42.
189. Besluit provincie Zuid-Holland 7 maart 1960, APKV, inv.nr. 7;
briefwisseling poldersecretaris en Delfland, APKV, inv.nr. 27.
190. APKV, inv.nr. 102.

1.4. Geraadpleegde literatuur

- Beekman, A.A.
De wateren van Nederland aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven ('s-Gravenhage, 1948).
- Beijerink, M.G.
Statistieke opgaven betreffende den waterstaat van het Hoogheemraadschap van Delfland (Rotterdam, 1848).
- Boer, D.E.H. de
'Delft omstreeks 1400'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 - tekst* (Delft, 1979).
- Bont, Chr. de
Delfts water : Tweeduizend jaar bewoning door waterbeheer in het Delftse (Delft, 2000).
- Dolk, Th.F.J.A.
Geschiedenis van het Hoogheemraadschap Delfland ('s-Gravenhage, 1939).
- Gemeente Delft,
Rapport betreffende de begrenzing van het grondgebied van de gemeente Delft (Delft, 1957).
- Gemeente Delft,
Tweemolentjesvaart & Nootdorpse plassen : Natuurwandeling (Delft, 2002).

Goudappel e.a. , C.D.

Genealogische en historische encyclopedie van Delft I (Delft, 1984).

Hoogheemraadschap van Delfland

Verslagen omtrent den toestand van het Hoogheemraadschap van Delfland en zijne onderdeelen over de dienstjaren 1892-1893 (Delft, 1893-1894).

Hoogheemraadschap van Delfland

Wateraanvoer en waterafvoer in de Polder van Nootdorp (Delft, 1979).

Janssen, A., Lammers, N.

Nootdorp, van veen tot steen : de geografische geschiedenis van Nootdorp (Nootdorp, 2004).

Krogt, P.C.J. van der

Straatnamen van Delft : Verklaring van de namen van straten en buurten, grachten en bruggen (Delft, 2000).

Kuile, E.H. ter

Delftse Studiën: Een bundel historische opstellen over de stad Delft geschreven door dr. E.H. ter Kuile naar aanleiding van zijn afscheid als hoogleraar in de geschiedenis van de Bouwkunst (Assen, 1967).

Leeuwen-Canneman, M.C. van

Aspecten van de waterstaatkundige ontwikkeling in het oostelijk gebied van het Hoogheemraadschap van Delfland in de tweede helft van de vijftiende en in de zestiende eeuw (z.p. (Delft), 1975).

Leeuwen-Canneman, M.C. van

'Poldervorming in oostelijk Delfland aan het einde van de middeleeuwen'. *Hollandse Studiën* 12 (Dordrecht, 1982).

Niermeyer, J.F.

Delft en Delfland – hun oorsprong en vroegste geschiedenis (Leiden, 1944).

Postma, C.

'Delft contra Delfland, of de strijd om inspraak'. *De stad Delft : cultuur en maatschappij van 1572 tot 1667 – tekst* (Delft, 1981).

Postma, C.

Het hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen 1289-1589 (Hilversum, 1989).

Postma, C.

'Het Rijn-Schiekanaal 1894'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij van 1813 tot 1914* (Delft, 1992).

Provincie Zuid-Holland

Algemeen reglement voor de polders in de provincie Zuid-Holland, waardoor wordt verstaan alle waterschappen, uitgezonderd de ambachten en die waterschappen, welke met het beheer over en de zorg voor gemeenschappelijke werken of belangen van verschillende waterschappen belast zijn, of toezigt over anderen uitoefenen ('s-Gravenhage, 1856).

Raue, J.J.

De stad Delft: vorming en ruimtelijke ontwikkeling in de late Middeleeuwen – Interpretatie van 25 jaar binnenstadsonderzoek (Delft, 1982).

Snel, A.Chr.

Algemeen Reglement voor de Polders in de Provincie Zuid-Holland, met aantekeningen, een alphabetisch register en een aanhangsel ('s-Gravenhage, 1894, 2^e druk).

Spoor, C.
Kroniek van Nootdorp (Nootdorp, 1966).

Teixeira de Mattos, L.F.
De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland II Het vasteland: het Hoogheemraadschap van Delfland ('s-Gravenhage, 1908).

Weve, W.F.
'Stadspoorten'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 – afbeeldingen* (Delft, 1979).

Weve, W.F.
'Stadspoorten'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 – tekst* (Delft, 1979).

Wijbenga, D.
Delft : een verhaal van de stad en haar bewoners I (Delft, 1984).

Winsemius, J.P.
'Delft en Hof van Delft'. *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572 - tekst* (Delft, 1979).

1.5. Geraadpleegde archieven en collecties

Vindplaats: Hoogheemraadschap van Delfland

Archieven/
collecties: Oud Archief Delfland 1319-1887 (OAD)
Nieuw Archief Delfland 1888-1919 (NAD)
Registratuurarchief Delfland 1920-1981 (RAD)
kadastrale plankaarten Delfland 1855-1965
archief polder Klein-Vrijenban 1811-1960 (APKV)
collectie grens- of schetskaarten behorende bij de bijzondere reglementen
van de polders 1856-1970
historische bibliotheek Delfland

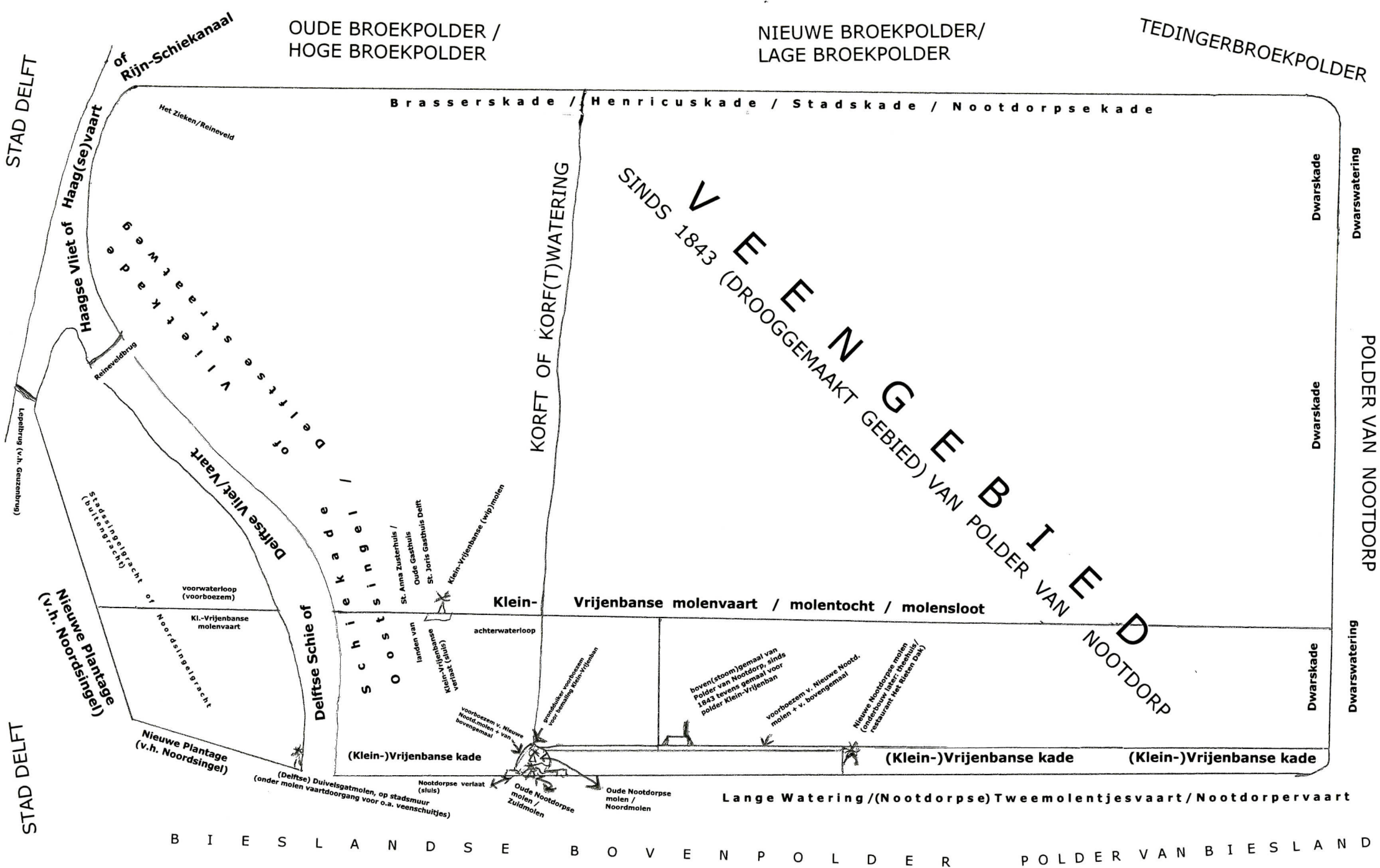
---

archief

POLDER KLEIN-VRIJENBAN

1811 – 1960

- oprichting: ca. 1457
- opheffing: 1960
- rechtsopvolger: gemeente Delft
- grootte: tot 1843: ca. 146 ha.
na 1843 (eigendomsovergang van verveend gedeelte naar Polder van Nootdorp):
ruim 60 ha.
- ligging: - tot 1795 in ambacht Vrijenban
- tot 1798 in municipaliteit Vrijenban
- tot 1812 in gemeente Vrijenban
- tot april 1817 in gemeente Delft
- tot 1921 in gemeente Vrijenban
- met ingang van 1921 in gemeente Delft
- begrenzing: - ten noorden: Brasserskade (ook wel Stadskade, Henricuskade, Delf(t)sche kade of
Langekade), onderhoud door ontginnende landeigenaren, sinds 1469 door
stad Delft, sinds 1536 door die stad en de ambachtsbesturen van Hof van
Delft en Vrijenban, sinds 1631 door fam. Brasser, sinds 1674 opnieuw
door stad Delft
- ten oosten: tot 1843: Dwarskade, onderhoud door aanwonende ingelanden
sedert 1843: Korfwatering, onderhoud westzijde door aangelanden, later
door polder
- ten westen: Schiekade/Vlietkade (Oostsingel) onderhoud door ontginnende
landeigenaren, later door stad Delft, sedert 1885 ook door provincie Zuid-
Holland
- ten zuiden: Vrijenbanse kade:
gedeelte Nootdorps verlaat – Dwarskade: onderhoud door ambacht/Polder
van Nootdorp
gedeelte Nootdorps verlaat – Oostsingel van stad Delft: onderhoud door
eigenaren van land waarover voetpad tussen verlaat en Oostsingel loopt
- bemaling: verveend gedeelte (percelenblok tussen Korfwatering – Dwarswatering, Brasserskade –
Tweemolentjevaart of Langewatering):
tot 1843 (Klein-)Vrijenbanse molen, wipmolen, uitslaand op de Stadssingel/Delftse Schie
(Vliet) via een eigen voorboezem. (Bemaling hiervan in 1843 overgegaan in handen van
Polder van Nootdorp, stoombemaling)
bouw ca. 1556, afbraak 1851 of 1852
- onverveend gedeelte (percelenblok tussen de Korfwatering en de Stadssingel/ Delftse Schie
(Vliet), de Brasserskade en de Tweemolentjesvaart of Langewatering):
* tot 1843 (Klein-)Vrijenbanse molen, wipmolen, uitslaand op de Stadssingel/Delftse Schie
(Vliet) via een eigen voorboezem.
bouw ca. 1556, afbraak 1851 of 1852
- Bemaling hiervan in 1843 overgegaan in handen van Polder van Nootdorp, via voorboezem de
Tweemolentjesvaart uitslaand op de Stadssingel/Delftse Schie (Vliet) bij het zgn. Duijvelsgat:
- * stoomgemaal (bovengemaal) van Polder van Nootdorp
bouw 1842, buitengebruikstelling stoommachine 1927 (oktober)
- * elektrische installatie in stoomgemaalgebouw 1927 (oktober)

Situering van de polder Klein-Vrijenban met de belangrijkste wegen, kaden, watergangen en andere (meest waterstaatkundige) objecten. Voornamelijk ontleend aan de detailkaart van Delflands atlas uit 1611, bladnr. V (vervaardigd door Floris Balthasars) en uit 1712, bladnr. 14 (vervaardigd door Jacob en Nicolaes Kruikius), de OAD-kaarten inv.nrs. 4578, 4611, 4615, 7202, de RAD-kaarten inv.nrs. 11960, 11972, de kaarten in APKV inv.nrs. 6-7, de kadastrale kaarten van Delfland inv.nrs. K 1357- K 1359.

2.II INVENTARIS

2.1. Stukken van algemene aard

2.1.1. NOTULEN

- 1-3. Notulen van vergaderingen van het dagelijks bestuur en van vergaderingen van stemgerechtigde ingelanden, 1850-1960. 1 katern en 2 delen
1. 1850-1860. 1 katern
  2. 1861-1938, met geheel voorin rooster van aftreding van bestuursleden over de jaren 1925-1943
  3. 1939-1960, met geheel voorin rooster van aftreding van bestuursleden over de jaren 1941-1945

2.1.2. INGEKOMEN EN UITGAANDE STUKKEN

4. Register houdende afschriften van uitgaande brieven, 1860-1923. 1 deel
5. Agenda van ingekomen en uitgaande stukken, 1924-1960. 1 katern

2.2. Stukken betreffende bijzondere onderwerpen

2.2.1. BESTUURSINRICHTING

6. Stukken betreffende de invoering, vaststelling en wijziging van het bijzonder reglement; met 1 kaart, 1851, 1856, 1858-1860, 1911-1912. 1 omslag
- N.B. Zie voor de kaart van het bijzonder reglement van 1912 Nieuw Archief Delfland (NAD) 1888-1919 inv.nr. 11960, in ladenkast.
7. Stukken betreffende de ontpoldering en opheffing als gevolg van gemeentelijke riolering en uitbreiding van Delft, betreffende de daaraan verbonden wijziging van het bijzonder reglement van 1912 en betreffende de overname door die gemeente van de poldertaken, waterstaatkundige werken en eigendommen; met 3 kaarten, 1934-1937, 1956-1960. 1 omslag

2.2.2. BESTUUR

2.2.2.0. Algemeen

8. Brief aan dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland houdende toezegging van bezichtiging van Delflands dieselgemaal aan de Boonersluis; met circulaire van Delfland houdende uitnodiging terzake, 1928. 2 stukken
9. Briefwisseling met de Zuidhollandse Waterschapsbond betreffende toetreding van de polder als lid en brief van de bond inzake beëindiging van het lidmaatschap wegens opheffing van de polder, 1944, 1960. 1 omslag
10. Brief aan de Commissaris der provincie Zuid-Holland betreffende toezending van een drietal polderkeuren, tevens houdende informatie inzake het uitoefenen van een penningmeesterschap door secretaris W.H. van Ulsen in andere polders, wegens het verloren gaan van archief door brand in het griffiegebouw van de provincie; met circulaire van de provincie terzake, 1945. 2 stukken

2.2.2.1. Dagelijks bestuur

N.B. Zie ook inv.nrs. 2, 3, 39, 101.

11. Stukken betreffende verkiezing, benoeming en aftreding van een voorzitter, 1861, 1893, 1898, 1903, 1906, 1909, 1915, 1925-1927, 1933, 1939. 1 omslag
12. Stukken betreffende verkiezing, benoeming en aftreding van bestuursleden (heemraden) of (na 1937) van een vertegenwoordiger, 1893, 1895, 1898, 1901, 1905, 1907, 1911, 1913, 1916-1917, 1920, 1923, 1925, 1927, 1929, 1931, 1933-1935, 1937, 1940, 1946, 1958. 1 omslag
13. Stukken betreffende de salariëring van bestuursleden, de vertegenwoordiger en de secretaris-penningmeester, 1920, 1926, 1934, 1946-1947. 1 omslag

2.2.2.2. Stemgerechtigde ingelanden

14. Naamlijsten van stemgerechtigde ingelanden, met opgave van de hoeveelheid land waarvoor zij worden aangeslagen en het aan de hand hiervan uit te brengen aantal stemmen, 1862-1869, 1895-1900, 1914, 1924-1960. 1 omslag

2.2.3. HULPMIDDELEN BIJ DE UITVOERING VAN DE TAAK

2.2.3.1. Personeel

2.2.3.1.0. algemeen

N.B. zie ook inv.nr. 39.

15.	Stukken betreffende vaststelling van loonbelasting en pensioen-grondslagen van het personeel, 1923, 1935, 1938-1941, 1947-1948, 1953, 1960.	1 omslag

2.2.3.1.1. secretaris-penningmeester

N.B. Zie ook inv.nrs. 10, 13, 39.

16.	Verzoekschrift van secretaris-penningmeester A.M. Schagen van Leeuwen om hem ontslag te verlenen wegens zijn benoeming tot hoogheemraad van Delfland, 1885.	1 stuk
17.	Stukken betreffende aanstelling, salariëring, ontslag en pensionering van de secretaris-penningmeester W.H. van Ulsen, 1926, 1934-1935, 1940, 1946-1947, 1951, 1955-1958, 1960.	1 omslag
18.	Instructie voor de secretaris, 1934.	1 katern
19.	Instructie voor de penningmeester, 1934.	1 katern
20.	Stukken betreffende verzekering tegen de financiële gevolgen van fraude door de penningmeester, 1934-1935, 1938, 1960.	1 omslag
21.	Brief aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland inzake het bijhouden van een deugdelijke financiële administratie door de penningmeester; met circulaire van G.S. terzake, 1936-1937.	2 stukken
22.	Niet-Joodverklaring van de secretaris-penningmeester W.H. van Ulsen, 1940.	1 stuk

2.2.3.1.2. molenaar

N.B. Zie inv.nr. 39.

2.2.3.1.3. bode

23.	Besluit van de vergadering van voorzitter en heemraden tot aanstelling van A. Abel als bode, tegen een jaarwedde van vijf guldens; met proces-verbaal van zijn eedsaflegging,

	1861-1862.	2 stukken
24.	Stukken betreffende de aanstelling van W.G.J. van Koppen als bode, 1938.	1 omslag
25.	Niet-Joodverklaring van de bode W.G.J. van Koppen, 1940.	1 stuk

2.2.3.2. Archief

26.	Lijst houdende opgave van stukken in het polderarchief over de periode 1616-1841, overgenomen van J. Landmeter door secretaris-penningmeester A.M. Schagen van Leeuwen; met (tot 1894 aangevuld) getypt afschrift, 1851, z.d. [c. 1930].	2 stukken
27.	Brief gewisseld met dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland betreffende de overbrenging van het polderarchief naar de archiefbewaarplaats van het hoogheemraadschap en betreffende de inhoud van het archief, 1960.	2 stukken

2.2.3.3. Financiën

2.2.3.3.0. algemeen

28.	Formulieren houdende opgave omtrent de inkomsten, uitgaven en leningen, opgemaakt ten behoeve van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 1939, 1943-1944, 1946, 1948-1957.	1 omslag

2.2.3.3.1. belastingen en heffingen

2.2.3.3.1.1. vaststelling en heffing van polderomslag

2.2.3.3.1.1.1. - inning en invordering

N.B. Zie ook inv.nr. 87.

29.	Brief gewisseld met G. Dekker betreffende zijn verzoek om opsplitsing van een aanslag in de polderlasten, wegens een gewijzigde eigendomssituatie van percelen, 1931.	2 stukken
30.	Besluit van de vergadering van stemgerechtigde ingelanden tot ongegrondverklaring van een bezwaarschrift van de gemeente Delft tegen een aanslag in de polderlasten over enkele percelen, wegens hun vermeende status van openbare weg; met het bezwaarschrift, 1932-1933.	2 stukken

2.2.3.3.1.1.2. - vrijdom

31.	Besluit van de vergadering van stemgerechtigde ingelanden tot gegrondverklaring van een bezwaarschrift van de Staat der Nederlanden (Waterstaat)/Ontvanger der Registratie en Domeinen te Delft tegen een

omslag in de polderlasten over de Brasserskade, wegens haar status als openbare weg; met het bezwaarschrift, 1937-1938. 2 stukken

2.2.3.3.1.1.3. - leggers

32. "Gaarderboek". Kadastrale artikelsgewijze legger van onroerende goederen (gemeente Vrijenban sectie A, gemeente Delft sectie N), z.d. [c. 1921]-[c. 1959]. 1 deel
33. "Register van het gaarderboek". Naamsindex op de kadastrale artikelsgewijze legger van onroerende goederen (gemeente Vrijenban sectie A, gemeente Delft sectie N), z.d. [c. 1921]-[c. 1959]. 1 deel
34. "Verzamelleggers op de slotsommen der artikelen van het gaarderboek". Staten houdende opgave van de totale grootte van de belaste en onbelaste percelen per leggerartikel (belastingplichtige), 1931-1959. 1 omslag

2.2.3.3.1.1.4. - kohieren

35. Kohieren van de omslag, over 1823-1841 tevens van het verlaattgeld, 1823-1841, 1847-1866, 1868-1914, 1916-1959. 1 pak

N.B. Zie ook inv.nr. 39.

2.2.3.3.1.2. vaststelling en heffing van verlaattgeld

N.B. Zie inv.nrs. 35, 101.

2.2.3.3.2. eigendom

2.2.3.3.2.1. onroerende goederen

2.2.3.3.2.1.1. – overdracht/tenaamstelling

N.B. Zie inv.nrs. 7, 87, 89.

2.2.3.3.2.1.2. – ingebruikgeving

N.B. Zie inv.nrs. 87, 89.

2.2.3.3.2.1.3. - verhuur; verpachting

N.B. Zie inv.nrs. 39, 101.

2.2.3.3.2.2. roerende goederen; belegging

N.B. Zie ook inv.nr. 87.

36. Akte van overeenkomst gesloten met het bestuur van de Bieslandse Bovenpolder tot verstrekking van een geldlening aan dat bestuur, groot f. 1000,-; 1933. 1 stuk

2.2.3.3.3. geldlening

N.B. Zie inv.nr. 87.

2.2.3.3.4. begroting en rekening

2.2.3.3.4.0. algemeen

37. Brieven van en aan dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland betreffende de door hen gecontroleerde rekeningen en begrotingen, 1854, 1891, 1921, 1954, 1957-1958, 1960. 1 omslag

2.2.3.3.4.1. begroting

38. Begrotingen van ontvangsten en uitgaven, over 1914 en 1916 met memorie van toelichting, goedgekeurd door dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland, 1851-1960. 1 pak

N.B. Goedkeuring van Delfland ontbreekt over de jaren 1851-1858, 1883.

2.2.3.3.4.2. rekening en bijlagen tot de rekening

39. Rekeningen en verantwoordingen door de gaarder (J. Landmeter) aan molenmeesters en ingelanden van ontvangsten (uit de algemene polderomslag, verpachting van kaden, viswater, hout- en rietpercelen e.d.) en van uitgaven (ter bekostiging van loon, verzekering, belasting, onderhoud/ arbeid aan de molen, watergangen, kaden en administratief werk), tevens houdende
- aantekeningen van de verkiezing door ingelanden (bij afhoring van de rekeningen) van een medebestuurder ("volger") van de molenmeester, 1828-1841;
  - ingehechte borderellen van de rekeningen, 1828-1830;
  - ingehechte bijlagen tot de rekeningen, 1828-1841;
  - ingehechte afschriften van rekeningen en verantwoordingen door schout/burgemeester en secretaris van het ambacht Vrijenban aan onder andere molenmeester en verlaatmeester van de polder van verpachting van viswater, hout- en rietpercelen; met borderellen, 1826-1830;
- 1828-1841, afgehoord 1830-1842. 1 pak

N.B. Zie voor rekeningen met bijlagen 1811-1826 Oud-Archief Delfland (OAD) 1319-1887 inv.nr. 3864.

- 40-41. Rekeningen en verantwoordingen door het polderbestuur aan de ingelanden van ontvangsten en uitgaven, afgehoord in de jaren 1852-1960, goedgekeurd door dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland, 1851-1960. 2 pakken
- N.B. Goedkeuring van Delfland ontbreekt over de jaren 1851-1858, 1913-1915.
40. 1851-1924
41. 1925-1960
42. Bijlagen tot de rekeningen, 1851-1960. 1 omslag
- N.B. Met hiaten.
- 43-44. Kasboeken van ontvangsten en uitgaven, 1851-1859, 1924-1960. 1 katern en 1 deel
43. 1851-1859 (katern)
44. 1924-1960
45. Kasboek ("journaal") van ontvangsten, 1914-1923. 1 deeltje
46. Kasboek ("journaal") van uitgaven, 1914-1923. 1 deeltje
47. Brieven van Gedeputeerde Staten en van de Commissaris der provincie Zuid-Holland houdende opmerkingen naar aanleiding van hun controle van de kas en boeken van de penningmeester, 1935, 1942, 1952. 3 stukken
48. Brief gewisseld met de postcheque- en girodienst te 's-Gravenhage betreffende beëindiging van de postrekening wegens ophefing van de polder, 1960. 2 stukken

2.2.4. UITVOERING VAN DE TAAK

2.2.4.0. Algemeen

N.B. Zie ook inv.nrs. 7, 54, 87.

49. Algemene keur; met stukken betreffende de vaststelling, goedkeuring, wijziging en afkondiging, 1862, 1899, 1909, 1920, 1922, 1933-1934, 1945-1946. 1 omslag

2.2.4.1. Zorg voor waterkeringen

2.2.4.1.1. toezicht

2.2.4.1.1.1. vaststelling van bijzondere keuren

50. Keur op de boezemkaden,
1907, 1917; gedrukte afschriften. 2 stukken

N.B. zie ook inv.nr. 54.

2.2.4.1.1.2. schouwvoering

51. Staat van de door (met name genoemde) hoefslagplichtigen te onderhouden kadevakken; met circulaire van dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland terzake, 1901. 2 stukken
52. Aanschrijvingen van dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland en briefwisseling van het polderbestuur met de gemeente Delft, wegens achterstallig onderhoud door de gemeente van de kade langs de Tweemolentjesvaart, 1911-1912, 1925, 1927, 1929-1930, 1933, 1940, 1956-1958. 1 omslag

2.2.4.1.1.3. verlening van vergunningen

2.2.4.1.1.3.1. – beweiden

53. Brief aan dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland houdende verklaring van geen bezwaar tegen een wijziging van Delflands keur inzake vergunningverlening door polderbesturen tot het laten beweiden van boezemkaden door varkens, mits voorzien van snuitring; met circulaire van Delfland terzake, 1927. 2 stukken
54. Brief aan dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland inzake een eventuele opneming van bepalingen in de polderkeur omtrent beweiding van de kaden door groot vee; met circulaire van Delfland terzake, 1939. 2 stukken

2.2.4.1.1.3.2. - bouwsels/installaties

55. Vergunning verleend aan het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis" tot het plaatsen van een steiger aan en een rails op de kade langs de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet, ten behoeve van de bouw van een extra paviljoen bij het gesticht; met verzoekschrift, 1925. 2 stukken
56. Vergunning verleend aan de Amsterdamsche Ballast Maatschappij tot het bouwen van een hefinstallatie (elevator) in de kade langs de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet, ten behoeve van zandaanvoer in het kader van de aanleg van een nieuwe rijksweg van 's-Gravenhage naar Rotterdam, gedeelte Hoornbrug - Delft; met verzoekschrift en 1 tekening, 1928. 3 stukken
57. Vergunning verleend aan de gemeente Delft tot het plaatsen van een tijdelijke pompinstallatie in de kade langs de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet ter bemaling van het westelijk deel van de polder, wegens tijdelijke buitengebruikstelling van een grondduiker van de

polder onder deze vaart (in het kader van een onderzoek daarvan als mogelijke rioolleiding); met stukken betreffende de vergunning, 1929. 1 omslag

2.2.4.1.1.3.3. - brughoofden (landhoofden)

N.B. Zie ook inv.nr. 80.

58. Vergunningen verleend aan de gemeente Delft tot het leggen van brughoofden in de kade langs de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet en langs de Tweemolentjesvaart aan de Oostsingel, ten behoeve van het leggen van bruggen over deze vaarten; met stukken betreffende de vergunningen en 3 tekeningen, 1929, 1956-1957. 1 omslag

2.2.4.1.1.3.4. - duiker

59. Vergunning verleend aan de gemeente Delft tot het leggen van een inlaat-duiker door de kade langs de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet aan de Oostsingel; met stukken betreffende de vergunning, 1930, 1932. 1 omslag

N.B. De tekening ontbreekt.

2.2.4.1.1.3.5. – kabels

N.B. Zie ook inv.nr. 62, verg. aan gemeente Delft van 22 mei 1954 (nr. 14), 3 okt. 1958 (nr. 21) en 9 dec. 1958 (nr. 31).

60. Vergunningen verleend aan de gemeente Delft, de Haagsche Tramweg-Maatschappij en de N.V. Electriciteitsbedrijf Zuid-Holland tot het leggen en onderhouden van elektriciteitskabels door kaden en wegen langs o.a. de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet en de Tweemolentjesvaart; met stukken betreffende de vergunningen en 22 tekeningen, 1911, 1913-1916, 1923, 1927-1928, 1930, 1937, 1939, 1943, 1950, 1952-1957. 1 omslag
61. Vergunningen verleend aan de Staat der Nederlanden (Staatsbedrijf der P.T.T., departement van Waterstaat, departement van Binnenlandse Zaken) tot het leggen van telecommunicatiekabels door kaden en wegen langs o.a. de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet en de Tweemolentjesvaart; met stukken betreffende de vergunningen en 2 tekeningen, 1915, 1922-1923, 1927-1928, 1934-1935. 1 omslag

N.B. De tekeningen bij de vergunning van 1915 ontbreken.

2.2.4.1.1.3.6. - pijpleidingen

N.B. Zie ook inv.nrs. 79, 82-83.

62. Vergunningen verleend aan de gemeente Vrijenban/gemeente Delft tot het leggen of vernieuwen van waterleidingen (waaronder inlaat-, doorlaat- en afvoerleidingen), gasleidingen, rioolleidingen en -putten en elektriciteitskabels in kaden en wegen langs en door onder andere de Provinciale Vaart

of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet en de Tweemolentjesvaart; met stukken betreffende de vergunningen en 26 tekeningen, 1908-1909, 1911-1913, 1923, 1926, 1928-1931, 1933, 1938, 1940, 1946-1947, 1952-1954, 1956, 1959. 1 pak

2.2.4.1.1.3.7. - schoeiingen/paalconstructies

N.B. Zie voor schoeiingsvergunning ook inv.nr. 62, verg. aan gemeente Delft van 20 juni 1928 (nr. 165).

63. Vergunningen verleend aan het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis" en aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland tot het maken van schoeiingen met bijbehorende paalconstructies in kaden langs de Korfwatering en de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet; met stukken betreffende de vergunningen en 2 tekeningen, 1926, 1928. 1 omslag

N.B. De tekening bij de vergunning van 1928 ontbreekt.

2.2.4.1.2. beheer en onderhoud van boezemkaden en polderkaden

2.2.4.1.2.0. algemeen

N.B. Zie ook inv.nrs. 39, 89.

64. Missive aan het schattingsdistrict 's-Gravenhage houdende opgave van de door het polderbestuur te financieren waterkerende en waterlozende werken binnen het poldergebied, 1884. 1 stuk

2.2.4.1.2.1. kadebewaking

65. Brief van de secretaris aan de vertegenwoordiger van de polder houdende opdracht namens de dijkgraaf van Delfland tot permanente bewaking van de boezemkaden in de polder en tot het daartoe instellen van een dijkleger, 1940. 1 stuk
66. Dienstorder van de vergadering van stemgerechtigde ingelanden voor het dijkleger betreffende de te volgen procedure voor wacht- en inspectieronden; met bijbehorende roosters voor dienstplichtigen van het dijkleger over de periode 22 mei tm. 12 juni 1940; 1940. 3 stukken
67. Brief van de vertegenwoordiger van de polder aan de dienstplichtigen van het dijkleger houdende mededeling van hun ontheffing van de plicht tot dagelijkse en nachtelijke controles over de waterkeringen, onder handhaving van hun verplichting tot opkomst ter reparatie van een waterkering ingeval van beschadiging; met circulaire van de dijkgraaf van Delfland terzake, 1940. 2 stukken
68. Naamlijsten van de leden van het dijkleger, opgemaakt ten behoeve van dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland; met circulaire van Delfland terzake, 1940-1945. 1 omslag

69. Brief aan J.D.N. van der Horst houdende opdracht tot permanente bewaking van de boezemkade van de polder gelegen tussen de Korfwatering en het sluisje in de voorboezem van het gemaal van de Polder van Nootdorp; met verklaring van aanvaarding van Van der Horst en met brief aan hem inzake beëindiging van de bewaking, 1940, 1945. 3 stukken
70. Instructies, tevens akten van aanstelling, voor dienstplichtigen van het dijkleger inzake bewaking en verdediging van de boezemkade langs de Tweemolentjesvaart, 1941-1945. 1 omslag
71. Circulaire van dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland houdende mededeling van de opheffing van het dijkleger, 1946. 1 stuk

2.2.4.2. Zorg voor water en watergangen

2.2.4.2.1. toezicht

2.2.4.2.1.1. schouwvoering

72. Bevelschriften voor de ingelanden tot het uitdiepen van de Korfwatering, ter verbetering van de waterafloop naar een duiker in de boezemkade van de Polder van Nootdorp, aan de Noordmolen aldaar, 1852. 2 stukken
73. Verzoekschrift aan het bestuur van de Polder van Nootdorp om de Korfwatering door ingelanden van die polder voor de helft (aan de Nootdorpsse zijde) te doen onderhouden, ter verbetering van de waterafvoer door Klein-Vrijenban naar die polder; met antwoordbrief, 1862. 2 stukken
74. Briefwisseling met de N.V. Van Deventer's Glasfabriek en de gemeente Delft betreffende te beëindigen afvalwaterlozingen, 1920-1922, 1926, 1930, 1932, 1934, 1936, 1948. 1 omslag
75. Aanschrijving voor Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland tot het doen onderhouden van een houten keerschut/afdamming in een polderwatergang bij de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet; met antwoordbrief van G.S. terzake, 1930. 2 stukken
76. Brief gewisseld met G. Dekker betreffende diens klacht over een slecht werkende duiker door het jaagpad langs de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet, te onderhouden door de heer (K.) Schorteldoek, 1931. 2 stukken
77. Aanschrijving voor de gemeente Delft tot het reinigen van een duiker in de oprit naar de brug over de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet, wegens wateroverlast ondervonden door H.C. van der Loos, 1932. 1 stuk

78. Aanschrijvingen voor H.F. van Kinschot en anderen tot het tijdig (doen) uitdiepen en reinigen van polderwater langs hun eigendom; met brief gewisseld met de Coöperatieve Volkstuin-Vereeniging Levenslust terzake, 1937, 1945. 1 omslag

2.2.4.2.1.2. verlening van vergunningen

2.2.4.2.1.2.1. - afdammen

N.B. Zie ook inv.nr. 82.

79. Vergunning verleend aan de gemeente Delft tot het afdammen en dempen van water, het graven van vervangend water en het leggen van een waterafvoerleiding naar een sloot bij het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis", in het kader van de bouw van een zwembad; met stukken betreffende de vergunning en 1 tekening, 1928. 1 omslag

2.2.4.2.1.2.2. - bruggen/brughoofden (landhoofden)

N.B. Zie ook inv.nr. 85.

80. Vergunning verleend aan het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis" tot het leggen van een vaste brug over en brughoofden langs een watergang en tot het lozen daarop van afvalwater; met verzoekschrift, toelichtende brief daarop en 2 tekeningen, 1929. 1 omslag

2.2.4.2.1.2.3. - dammen; duikers

N.B. Zie ook inv.nrs. 79, 82, 87.

81. Vergunningen verleend aan de gemeente Delft, D. Huurman en het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis" tot het leggen in water van dammen met doorlaat-/verbindingsduikers; met stukken betreffende de vergunningen en 3 tekeningen, 1930, 1933-1934, 1936-1937. 1 omslag

2.2.4.2.1.2.4. – dempen/rioleren; graven

N.B. Zie ook inv.nrs. 62, 79, 84.

82. Vergunningen verleend aan particulieren, overheden en bedrijven tot het dempen en rioleren van water, graven van water, leggen in water van afdammingen en van dammen met duikers, onder andere in het kader van aanleg of reconstructie van wegen; met stukken betreffende de vergunningen en 21 tekeningen, 1909, 1927-1936, 1940, 1947, 1955. 1 pak

N.B. Enkele tekeningen ontbreken.

83. Verzoekschriften van H. Tutein Nolthenius om vergunning tot het dempen en rioleren van water; met 2 tekeningen, 1911-1912. 4 stukken

N.B. Vergunningen verleend bij brief van 10 aug. 1911 en van 31 jan. 1912; zie inv.nr. 4.

2.2.4.2.1.2.5. - lozen

N.B. Zie ook inv.nrs. 80-82.

84. Vergunningen verleend aan het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis" en aan C.J. Schorteldoek tot het lozen van afvalwater op polderwater en tot het daartoe aansluiten van rioolleidingen; met stukken betreffende de vergunningen en 6 tekeningen, 1925, 1929. 1 omslag

2.2.4.2.1.2.6. - paalconstructies

85. Vergunning verleend aan Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen "Het Sint Joris Gasthuis" tot het slaan van twee palen in de Korfwatering als steunpunten voor een over die watering te leggen draaivlonder; met verzoekschrift, 1932. 2 stukken

2.2.4.2.1.3. bemoeienis met vergunningverlening door derden (ingelanden) aan de Staat der Nederlanden (Rijkswaterstaat)

86. Stukken betreffende verklaringen van geen bezwaar door de gemeente Delft en particulieren inzake het leggen door de Staat der Nederlanden (Rijkswaterstaat) op diens eigen kosten van duikers en keerschutten in enkele watergangen die bij hen in eigendom zijn; met 1 tekening, 1928. 1 omslag

2.2.4.2.2. beheer en onderhoud

2.2.4.2.2.0. algemeen

N.B. Zie inv.nrs. 39, 64, 89.

2.2.4.2.2.1. Korfwatering

N.B. Zie inv.nr. 91.

2.2.4.2.3. regeling van de waterstand

2.2.4.2.3.0. algemeen

87. Akte van overeenkomst gesloten door het bestuur van de polder (molenmeesters en agtemannen) met de Commissie tot Droogmaking der Nootdorpsche plassen, betreffende:
- overname en bekostiging door de commissie van het peilbeheer/ overtollig water in de polder, echter onder toezicht blijvend van genoemd bestuur, met daarbij behorende te maken duikerwerken;
  - overname door en tenlastebrenging van de commissie van roerende en onroerende eigendommen en van een lening;
  - handhaving van duikers van ingelanden (waaronder een inlaatduiker onder de Delftse straatweg bij de Lepelbrug) voor hun eigen rekening;
  - omslagheffing over ingelanden/landeigenaren binnen het onverveende polderdeel voor percelen in het verveende deel;
  - gebruikmaking door ingelanden, binnen het verveende polderdeel, van het Nootdorpsche verlaat ingeval van uitval van het Vrijenbanse verlaat,
- een en ander in het kader van de overdracht aan genoemde commissie van het uitgeveende deel van de polder Klein-Vrijenban;
met nadere overeenkomst van het polderbestuur met de commissie inzake het toevoegen aan of wijzigen van bepalingen in hun (in mei 1840 gesloten) overeenkomst, betreffende: ontwatering (duikers, bemaling), opstelling van een keur, administratie van de polderomslag, overdracht van eigendommen en inwerkingtreding van de overeenkomst,
1840, 1843. 2 stukken

N.B. Zie ook Oud Archief Delfland (OAD) 1319-1887 inv.nr. 4546.
De bepalingen van de overeenkomsten zijn tevens
geïntegreerd in de akte van 1851, zie inv.nr. 89.

88. Akte van akkoordverklaring door ingelanden van het uitgeveende, te ontwateren gedeelte van de polder met een plan van de Commissie tot Droogmaking der Nootdorpsche plassen ter verkaveling van de in genoemd gedeelte gelegen percelen en met de wijze van schadeloosstelling,
1843. 1 stuk

N.B. Zie ook Oud Archief Delfland (OAD) 1319-1887 inv.nr. 4546.

89. Akte van overeenkomst ten overstaan van notaris J. Vernée te Delft met het bestuur (dijkgraaf en heemraden) van de Polder van Nootdorp, betreffende overdracht aan laatstgenoemde van
- de ontwatering vanuit het onverveende gedeelte van de polder naar de Polder van Nootdorp;
  - de eigendom en het onderhoud van alle daartoe benodigde percelen en werken (zoals molen en verlaat c.a., dammen, duikers, waterkeringen, watergangen enz.),
- tot gebruikmaking van Nootdorps bemalings- en andere waterhuishoudelijke faciliteiten, tegen betaling aan Nootdorp van een eenmalig bedrag van f. 850,64,- en een jaarlijkse bemalingsbijdrage (retributie) van f. 3,50,- per hectare;
tevens houdende besluiten van de vergadering van stemgerechtigde ingelanden van beide polders tot het aangaan van de overeenkomst;
notariële afschriften,
1851. 1 katern

N.B. Zie ook inv.nr. 87.

2.2.4.2.3.1. peil

N.B. Zie ook inv.nrs. 87, 89, 97.

90. Rapport van P.A. Korevaar houdende advies inzake de te hanteren waterpeilen in de polder en de daartoe te benutten dammen en duikers, 1856. 1 stuk
91. Briefwisseling met H.F. van Kinschot wegens zijn klacht over onvoldoende onderhoud door het polderbestuur van de Korfwatering en van de daarin gelegen doorlaatduiker naar de Polder van Nootdorp, 1937. 3 stukken
92. Besluiten van de vergadering van stemgerechtigde ingelanden tot vaststelling van het polderpeil; met briefwisseling met Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland terzake en 1 tekening, 1946-1947, 1949-1951. 1 omslag
93. Brief aan de Staat der Nederlanden (Rijkswaterstaat) betreffende waterinlating in droge perioden en betreffende de grondsoorten in de polder; met circulaire van Rijkswaterstaat terzake, 1947. 2 stukken

2.2.4.2.3.2. molen (Klein-Vrijenbanse molen)

N.B. zie ook inv.nrs. 39, 87, 89.

94. Polis van verzekering tegen de financiële gevolgen van brand van de molen, 1821. 1 stuk
95. Akte van aanbesteding door molenmeester en schouwers ten behoeve van P. den Braanker van onderhoudswerk aan de molen met bijbehorende voor- en achterwaterloop, alsmede aan een inlaatduiker onder de Delftse straatweg (bij de Lepelbrug) voor de tijd van vijf jaren, 1827. 1 katern

2.2.4.2.3.3. dammen en duikers

N.B. Zie ook inv.nrs. 87, 89-91, 95.

96. Vergunningen verleend door de hoogheemraden van Delfland en door de burgemeester ("maire") van Delft tot het repareren van een lekkende duiker voor inlaat van water, lopend door de Delftse straatweg naar de polder, tot het daartoe leggen van een afdamming (puntendam) in de Delftse Vliet (Vaart) en tot het graven in de daarlangs gelegen kade en straatweg, 1811. 2 stukken
97. Stukken betreffende het sluiten van een overeenkomst met de gemeente Delft waarbij
  - het polderbestuur aan de gemeente een grondduiker in gebruik afstaat (in eigendom bij de provincie Zuid-Holland en gelegd ter verbinding van de poldergedeelten ten westen en ten oosten van de Provinciale Vaart of het Rijn-Schiekanaal/de Delftse Vliet), mèt

- afstanddoening van al de rechten ten aanzien van die duiker;
  - de gemeente zorg draagt voor een door het polderbestuur gewenste waterstand in het poldergedeelte ten westen van het kanaal en daartoe een overlaat-/overstort- en pompvoorziening maakt in het gemeentelijk hoofdrioolgemaal;
  - de gemeente een duiker plaatst (onder beding van overdracht in beheer en onderhoud aan het polderbestuur) tot inlating van water in de poldergedeelten ten oosten en ten westen van het kanaal, een en ander in het kader van de uitvoering van stedelijke rioleringswerken door de gemeente; met 2 tekeningen, 1927-1932.
- 1 omslag

N.B. Zie voor tekening van de grondduiker (jaar 1891)
Nieuw Archief Delfland (NAD) 1888-1919 inv.nr. 8455.

98. Offertes van aannemer J.F.P van Tilburg betreffende het verlengen van een uitlaatduiker in de Korfwatering of Kurf, aan het einde van de Tweemolentjesvaart, naar de Polder van Nootdorp en enkele bijkomende werken; met brief houdende gunning van het werk aan Van Tilburg, 1941-1942.
- 3 stukken

2.2.4.2.3.4. bemaling door Polder van Nootdorp

N.B. Zie ook inv.nrs. 87, 89.

99. Briefwisseling met het bestuur (dijkgraaf en heemraden) van de Polder van Nootdorp betreffende berekening en betaling van verschuldigde gelden (retributie) aan die polder wegens bemaling van het poldergebied van Klein-Vrijenban ingevolge een in 1851 gesloten overeenkomst, 1894-1895, 1912-1913, 1920, 1925, 1933-1935, 1942-1948, 1953, 1960.
- 1 omslag

2.2.4.3. Zorg voor wegen

2.2.4.3.1. landwegen (Brasserskade)

100. Verzoekschrift van de gemeente Delft om een financiële bijdrage door het polderbestuur in het onderhoud van de Brasserskade, als alternatief voor een verhoging van toltarief voor particulieren; tevens houdende verklaringen van enkele ingelanden tot steunbetuiging aan toltariefverhoging, 1877.
- 1 stuk

N.B. Onduidelijk is of het verzoekschrift is beantwoord.

2.2.4.3.2. vaarwegen (verlaat/schutsluis)

N.B. Zie ook inv.nrs. 35, 87, 89.

101. Rekeningen en verantwoordingen door de gaarder (J. Landmeter) aan verlaatmeesters en ingelanden van ontvangsten (uit omslag van verlaatgeld, verpachting van viswater, hout- en rietpercelen, schutgeldheffing wegens scheepvaart door het verlaat) en van uitgaven, ter bekostiging van

onderhoud en arbeid aan het verlaat (schutsluis) en van administratief werk, tevens houdende

- aantekeningen van de verkiezing door ingelanden (bij afhoring van de rekeningen) van een medebestuurder ("volger") van de verlaat-meester;
- ingehechte borderellen van de rekeningen, 1828-1831;
- ingehechte bijlagen tot de rekeningen, 1828-1840;

1828-1841, afgehoord 1830-1842.

1 pak

2.2.5. BIJLAGE

102. Inventaris van het archief van de polder Klein-Vrijenban over de periode 1811-1960, door H.H. Scholtens, 1981. 1 katern

3.III CONCORDANS

op de inventaris onder inv.nr. 102

Oud inv.nr.	Nieuw inv.nr.
1	1
2	2
3	3
4	6, 8, 9, 10, 13, 21, 29, 30, 31, 48, 53, 54, 64, 65, 67, 69, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 86, 90, 91, 93, 98
5	4
6	5
7	7
8	7
9	26
10	27
11	11, 12
12	13
13	70
14	68
15	66
16	68, 71
17	96
18	97
19	97
20	39
21	39
22	101
23	40, 42
24	40, 42
25	41, 42
26	41, 42
27	41, 42
28	38
29	38
30	38
31	37, 47
32	43
33	45
34	46
35	44
36	20
37	36
38	28
39	6
40	7
41	51, 52, 100
42	49
43	49
44	50
45	6
46	6, 7
47	6, 7
48	94

49	95
50	87, 88
51	89
52	99
53	35
54	35
55	35
56	35
57	32, 33
58	34
59	16, 17, 22, 23, 24, 25
60	15
61	18
62	19
63	55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 79, 80, 82, 83, 84
64	59, 60, 61, 62, 81, 82, 85
65	58, 60, 62, 82
66	vernietigd
67	83
68	14
69	11, 12
70	11, 12
71	73
72	92

4.IV INDEX OP EIGENNAMEN

	Inventarisnummer
A	
Abel, A.	23
Amsterdamsche Ballast Maatschappij	56
B	
Bieslandse Bovenpolder	36
Boonersluis	8
Braanker, P. den	95
Brasserskade	31, 100
C	
Centraal Bureau voor de Statistiek	28
D	
Dekker, G.	29, 76
Delfland, hoogheemraadschap	8, 16, 27, 37, 38, 40, 41, 51, 52, 53, 54, 65, 67, 68, 71, 96
Delft, gemeente/stad	7, 30, 31, 32, 33, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 74, 77, 79, 81, 86, 89, 96, 97
Delftse straatweg	87, 95, 96
Delftse Vaart; zie Delftse Vliet	
Delftse Vliet	55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 75, 76, 77, 96, 97
Deventer's Glasfabriek, N.V. Van	74
E	
Electriciteitsbedrijf Zuid-Holland, N.V.	60
G	
's-Gravenhage	
postcheque- en girodienst	48
schattingsdistrict	64
's-Gravenhage – Rotterdam, rijksweg	56
H	
Haagsche Tramweg-Maatschappij	60
Hoornbrug	56
Horst, J.D.N. van der	69
Huurman, D.	81
K	
Kinschot, H.F. van	78, 91
Klein-Vrijenbanse molen	94, 95
Koppen, W.G.J. van	24, 25

Korevaar, P.A.	90
Korfwatering	63, 69, 72, 73, 85, 91, 98
Kurf; zie Korfwatering	
L	
Landmeter, J.	26, 39, 101
Lepelbrug	87, 95
Levenslust, Coöperatieve Volkstuin-Vereeniging	78
Loos, H.C. van der	77
N	
Noordmolen	72
Nootdorp, Polder van	69, 72, 73, 89, 91, 98, 99
Nootdorp, verlaat	87
Nootdorpsche plassen, Commissie tot Droogmaking der	87, 88
O	
Oostsingel	58, 59
P	
Provinciale Vaart	55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 75, 76, 77, 97
R	
Rijn-Schiekanaal	55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 75, 76, 77, 97
S	
Schagen van Leeuwen, A.M.	16, 26
Scholtens, H.H.	102
Schorteldoek, C.J.	84
Schorteldoek, K.	76
Sint Joris Gasthuis", Geneeskundige Gesticht voor Krankzinnigen "Het	55, 63, 79, 80, 81, 84, 85
Staat der Nederlanden	
Binnenlandse Zaken	61
Ontvanger der Registratie en Domeinen	31
P.T.T.	61
(Rijks)Waterstaat	31, 61, 86, 93
T	
Tilburg, J.F.P. van	98
Tutein Nolthenius, H.	83
Tweemolentjesvaart	52, 58, 60, 61, 62, 70, 98
U	
Ulsen, W.H. van	10, 17, 22

V

Vernée, J.	89
Vrijenban	
ambacht	39
gemeente	32, 33, 62
verlaat	87

Z

Zuid-Holland,	
Commissaris der provincie	10, 47
Gedeputeerde Staten	21, 47, 63, 75, 92
provincie	97
Zuidhollandse Waterschapsbond	9